

הלכה לתלמיד

מדריך למורה

חברת עבודה ולימוד דינים
לפי ספר קיצור שולחן ערוך מקור חיים
מאת: הרב חיים דוד הלוי זצ"ל
מותאם לפי מנהגי העדות השונות

עמוס מימון

על-פי תוכנית הלימודים החדשה של משרד החינוך
החל משנת הלימודים תשע"ב
לכיתה ד

משרד החינוך

2467

אישור מס':

27.3.12

אושר בתאריך:

הלכה לתלמיד מדריך למורה

עמוס מימון

© כל הזכויות שמורות למחבר עמוס מימון
רח' שחף 58 ת"ד 625, יד בנימין
טל' 08-8693195, נייד: 0527994208, 0523947530

עריכה תורנית מדעית: הרב גבי קדוש
עריכה פדגוגית: דרור חוברה
עריכה לשונית: מיטל שרף
עריכה מגדרית: יעל מימון
עיצוב גרפי: רחל שמיר
איורים: דני דביר ז"ל
אליסף מיארה הי"ו

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך
או אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני או אחר כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת
בכתב מהמחבר.

נדפס בישראל תשע"ב

תוכן עניינים

5	אקדמות מילין
5	אל המורה
6	דרכי ההוראה
6	1. סידור החומר ומאור הפנים
6	2. אחריות התלמידים
6	3. חנך לנער על פי דרכו
7	4. השליחות החינוכית
7	5. מסירות נפש בחינוך
8	6. להעביר מסר בהתרגשות ובהמחזה
9	7. תמריצים לתלמידים
9	8. שמאל דוחה וימין מקרבת
9	מעלת לימוד תורה והלכה לילדים
10	מטרות שיעורי ההלכה
11	מה בחוברת?
13	הדרכה לשימוש יעיל בחוברת
15	תוכנית לימודים מפורטת
	מפרט המטרות, המיומנויות, הצעות דידקטיות, הרחבות והמקורות לפרקי הלימוד
17	פרק א: חודש אלול – חודש הרחמים והסליחות (פרק ק)
18	פרק ב: מבוא לי"ג מידות הרחמים
21	פרק ג: סדר היום ותפילותיו (ראש השנה) (פרק קב)
22	פרק ד: דיני תענית יום הכפורים
23	פרק ה: מבוא להלכות סדר היום ותפילותיו (פרק קז)
24	פרק ו: סדר היום ותפילותיו (יום כיפור) (פרק קז)
25	פרק ז: הלכות סוכה (פרק קח)
25	פרק ח: ליל חג הסוכות ומצות ישיבה בסוכה (פרק קט)
26	פרק ט: שמיני עצרת ושמחת תורה (פרק קיב)
27	פרק י: מבוא להלכות שבת וטעמיה
27	פרק יא: טעמי השבת
28	פרק יב: גדולת השבת וקדושתה (פרק נו)
28	פרק יג: כבוד שבת ועונג שבת (פרק נח)
28	פרק יד: דיני ערב שבת – הכנה לשבת (פרק נט)
29	פרק טו: קידוש על היין (פרק סג)
29	פרק טז: שלוש סעודות וסדר ליל שבת (פרק סד)
30	פרק יז: לא תעשה כל מלאכה
32	פרק יח: קצת מלאכות האסורות בשבת (פרק עה)
33	פרק יט: הלכות חנוכה (פרק קיג)
33	פרק כ: כוחה של תפילה

37	פרק כא: פסוקי דזמרה (פרק יג)
37	פרק כב: קריאת שמע וברכותיה (פרק יד)
38	פרק כג: תפילת מנחה (פרק כה)
39	פרק כד: תפילת ערבית וסדר הלילה (פרק כו)
40	פרק כה: הלכות נטילת ידיים (פרק כז)
41	פרק כו: נטילת ידיים / הלכות השכמת הבוקר (פרק א)
41	פרק כז: השכמת בית הכנסת וקדושתו (פרק ח)
42	פרק כח: מבוא להלכות שביעית
42	פרק כט: הלכות שביעית (פרק קמג)
45	פרק לו: הלכות ערלה ורבעי (פרק קלט)
45	פרק לא: הלכות תרומות ומעשרות (פרק קמא)
46	פרק לב: הלכות פורים (פרק קיד)
46	פרק לג: דיני ומנהגי חודש ניסן (פרק פג)
46	פרק לד: איסור חמץ, בדיקתו, ביטולו, ביעורו ומכירתו (פרק פד)
47	פרק לה: הלכות ערב פסח (פרק פז)
47	פרק לו: ליל הסדר (פרק פח)
47	פרק לז: דיני תפילות החג (פרק פט)
47	פרק לח: מבוא למצוות ספירת העומר
48	פרק לט: בין פסח לעצרת (פרק צ)
49	פרק מ: מבוא למצוות ציצית
50	פרק מא: הדרכה לקשירת ציצית
50	פרק מב: הלכות ציצית (פרק ט)
	בין אדם לחברו
51	פרק מג: הלכות צדקה (פרק קכח)
51	פרק מד: מחלה וביקור חולים (פרק קמד)
51	פרק מה: הלכות הלוואה (פרק קנט)
51	פרק מו: יחסי שכנות (פרק קסא)
52	פרק מז: השנה העברית
52	פרק מח: חודשי השנה
53	פרק מט: דיני ומנהגי ראש חודש (פרק פא)
54	פרק נו: ברכת הלבנה (פרק פב)

אקדמות מילין

אל המורה

”וַיְהִי נֶעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדִינֹנוּ פּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדִינֹנוּ פּוֹנְנָהוּ”
(תהילים צ, ז)

”הַלְלוּיָהּ אֹדָה ה' בְּכֹל לֵבָב בְּסוֹד יִשְׂרָאֵל וְעֵדָה: גְּדֹלִים מַעֲשֵׂי ה' דְּרוֹשִׁים לְכָל
הַפְּצִיָּהֶם: הוֹד וְהַדָּר פָּעָלוּ וְצִדְקָתוֹ עֲמָדָת לְעַד” (תהילים קיא, א-ג)

השיר והשבח לחיי עולמים אשר זיכני להסתופף באוהלה של תורה, לזכות ולזכות את ילדי ישראל בחיבורים המורים להם בתחילת דרכם את ההלכה אשר יעשון. בראשית הדרך חרדתי חרדה גדולה לעסוק בעניינים אשר נפש יהודי תלויה בהם, מפאת גודל האחריות והקשיים הרבים שהיו בדרך.

אך בראותי בסיעתא דשמיא גדולה כי חיבורי (“פרקי הלכה” לכיתות ב-ז; “שבת לעם” – ביאור יסודות הלכות שבת; “תפילת אמת”, העוסק בנושא התפילה ובמידת האמת; “שמע בני”, העוסק באיגרת הרמב”ן ובעבודה על המידות) התקבלו בצימאון רב, ראיתי בהמשך עבודה זו מעין שליחות מן שמיא.

בשנת תשע”ב החליטו במשרד החינוך לעדכן ולשנות את תכנית הלימודים בהלכה, דבר שאתגר אותי במשימה כמעט חדשה. ראיתי בהזדמנות זו מתנה משמיים להפיק את הלקחים מן החוברות הקודמות ולהכין לילדי ישראל חוברות ראויות ומשובחות יותר המאושרות על ידי משרד החינוך.

בתפילה חרישית, בגיל וברעדה ניגשתי למלאכת הקודש.

ואני תפילה

ברצוני לציין כי אין בכוונתי חלילה שספר זה יהיה מקור לפסיקת הלכה. כל מטרתו היא לחשוף את הלומד הצעיר למושגים ההלכתיים הקשים בנושאים השונים בצורה חווייתית ומאתגרת, אשר תעזור לו לפשט את ההלכות ואת המושגים המורכבים, וכך ימצא דרך קלה ונוחה להבנת החומר, ומתוך כך יתחזק לימוד ההלכה בעניינים אלו, ובכך נזכה להגדיל תורה ולהאדירה. אמן.

עיני לשמיא ואני תפילה לחי עולמים, שנזכה שחוברות אלו יאירו את הדרך לילדי ישראל בלימוד ההלכה בתחילת דרכם.

”יהי רצון מלפניך ה' או"א שלא יארע דבר תקלה על ידי, ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי, ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם” (מסכת ברכות דף כ ע”ב)

”ויהי רצון מלפניך ה' או"א שתאיר עיני במאור תורתך ותצילני מכל מכשול וטעות, הן בדיני איסור והיתר הן בדיני ממונות, הן בהוראה הן בלימוד, גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, ומה ששגיתי כבר העמידני על האמת, ואל תצל מפי דבר אמת עד מאוד, כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה” (טורי זהב, או"ח סי' קי, ס”ק ח)

בברכת התורה ולומדיה

עמוס מימון

דרכי ההוראה

רבות הן דרכי ההוראה, ננסה בקצירת האומר להביא בפניכם יסודות בחינוך, המשולים לאורות המאירים לנו דרכי ההוראה, ויאירו לנו את הדרך שבה נלך בהוראת תלמידינו ובחינוך בנינו נ"י. היה מקום להאריך בכל אחד ואחד מיסודות אלו, אך אין כאן המקום.

1. סידור החומר ומאור הפנים

על פי רש"י, בפסוק: **"וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לְפָנֵיהֶם"** (שמות כא, א) ה' אמר למשה כי אין די בללמד את ישראל את התורה, אלא עליו להתאמץ להסביר להם את טעמי המצוות ולערוך בפניהם את החומר כשולחן המוכן לאכילה. מדברי רבי עקיבא בגמרא (עירובין נד ע"ב) למדנו כי לא די ללמד את החומר בלבד, אלא עלינו להוסיף לתלמידינו שלושה כלים או יסודות בחינוך:

1. לסדר את החומר ולבנות אותו כך שייקלט בזיכרון תלמידינו ומתוך כך יופנם בלבם הלכה למעשה.
2. להטריח את עצמנו לבאר להם את טעמי המצוות ואת פרטי ההלכות.
3. להאיר פנים לתלמידינו כדי שיתקרבו אלינו ויקבלו דברינו באהבה.

2. אחריות התלמידים

עם כל זאת, חשוב להחדיר בלב תלמידינו כי אינם פטורים מאחריות. חובת סידור הלימוד אינה מוטלת על הרב (המורה) בלבד, אלא אף על התלמידים, כפי שמובא בגמרא (תענית ח ע"א): אם התלמידים אינם מבינים את דברי רבם, עליהם להשתדל רבות אצל רבם כדי שיבאר את דבריו שוב ושוב.

עוד מסופר על ריש לקיש, אשר היה מסדר את משנתו ארבעים פעמים כנגד ארבעים יום שניתנה בהם תורה למשה מסיני, ורק לאחר מכן היה נכנס ללמוד מרבי יוחנן רבו.

3. חֲנֹךְ לְנֶעַר עַל פִּי דַרְכּוֹ

האדמו"ר מפאסצנה, בעל חובת התלמידים, למד מהפסוק (משלי כב, ו): **"חֲנֹךְ לְנֶעַר עַל פִּי דַרְכּוֹ"** כמה יסודות ואבני דרך בחינוך:

1. החינוך הוא ההתחלה ומתחיל מינקות.
2. החינוך מינקות ניטע בחניך באופן החזק ביותר.
3. לחנך בדרכי נועם ולא בכפייה.
4. להכיר ולחנך כל נער ונער לפי מידותיו ויכולותיו.
5. על המחנך להכיר במעלותיהם של תלמידיו ובחסרונותיהם.
6. על המחנך להקטין עצמו ולהתנהל עם תלמידיו כביכול כנער.
7. על המחנך להחדיר בתלמידים שעיקר האחריות לחינוכם מוטלת עליהם ולא על המורה.

על אף מסירות המחנך והשתדלותו להחדיר בלב תלמידיו יראת ה', חייבים התלמידים להפנים שעיקר האחריות מוטלת על כתפיהם. רק כך התלמידים ינהגו כבוגרים וייקחו אחריות על מעשיהם וממילא ישתדלו יותר להצליח בלימוד התורה.

4. השליחות החינוכית

הרב חייב לחוש בשליחות הגדולה המוטלת על כתפו מחד גיסא, ובענווה גדולה שצריכה להיות חלק מאישיותו בתפקיד זה.

כפי שמסביר הראי"ה קוק בעולת ראייה את צמד המילים הראשונות שכל יהודי אומר בבוקר כשהוא קם משנתו: "מודה אני", ראשית מודה ומתבטל קמיא קודשא בריך הוא, אך אסור שענווה והתבטלות זו תביא אותו לחוסר עשייה, או לזלזול במעשיו הפשוטים כביכול. ההיפך.

לפיכך, מיד אחרי ההודאה יש לומר אני, להבין שעצם מציאותו בעולם מכריחה אותו להכיר בערך עצמו וכי עליו למלא את תפקידו. הענווה היא שורש ויסוד העבודה החינוכית עם תלמידינו שיחיו, אך מצד שני עלינו להכיר במעלתנו ובתרומתנו הגדולה לחינוכם של התלמידים.

5. מסירות נפש בחינוך

פעולה זו של ניקוי וסידור החומר לובשת צורה של התעסקות בקטנות, יונקת מכוחו של רבי חייא, שהיה מיסודי הש"ס ומסדר התוספתא, ובכל זאת הטריח עצמו לטפל בצורכי תלמידיו בדברים הפשוטים ביותר (הכנת מכשירי האוכל וייצורם, הכנת האוכל, הכנת ספרי הלימוד עד הדרכה לימודית), עד שאמר עליו רבי: "כמה גדולים מעשי חיי". כפי שחובא בגמרא (בבבא מציעא פה, ע"ב), רבי חייא לא חס על כבודו והתעסק בכל הדרוש לתלמידיו כדי ללמדם תורה ויראה.

כתב הסבא מנובהרדוק (רבי יוסף יוזל הורוויץ, מתלמידי רבי ישראל מסלנט), בספרו "מדרגת האדם" במאמר מזכה הרבים:

"ועוד יותר יש להתפעל, הלא רבי חייא שהיה מיסודי הש"ס, איך לא חס על כבודו ועל זמנו להתמסר כ"כ לעבודת הרבים, עד שהיה כדאי לו גם לעשות עובדות גשמיות, כמו לצוד צבאים ולהאכיל הבשר לתינוקות ועשה קלף וכתב פרשיות, ואנו רואים כי כאן היה עיקר חידושו... מבהיל הרעיון, כמה לשם שמים יש במצב הזה. לא אמר: זה אני רוצה, זה אינו יכול, זה לפי כבודי. אלא כל מה שהרבים דורש עשה בהתלהטות... וראוי לנו לדעת, כי אותם המעשים שעשה רבי חייא, אעפ"י שלכאורה אין אנו מבינים הכרח מטרם... מחידושו ומסירת נפשו ניכר כי רבי

חייא לא קרא הדברים האלה 'מעשים', אלא 'יסודות', אשר על זה דוקא יכול הענין להתקיים... כי ע"ז אמר רבי: כמה גדולים מעשי חייא, שלא הביט על הברק החיצוני, אלא עשה הכל למען התועלת...".

מי אנו ומה חיינו בהשוואה לרבי חייא ולמעלתו, אולם הנהגתו כנר הוא לדרכנו החינוכית. אשר על כן, חובה מוטלת על כל מחנך לברר ולמצוא את הדרכים ואת האפשרויות להגיע לליבותיהם של תלמידיו, על מנת להאהיב עליהם את תורת ה'. רק כך נזכה שלא תשתכח תורה מישראל לעולם.

6. להעביר מסר בהתרגשות ובהמחזה

עבודה רבה עומדת בפתחנו, לא רק בבירור הדרכים והאופנים להגיע לליבותיהם של תלמידיו, אלא גם איך להעביר להם יעדים ושיעורים אלו. מסופר על הרבי מלעלוב שהקשיב לדברי מלמד דרדקי שבעירו. המלמד עסק אז בהסברת רש"י על הפסוק "ויען לבן ובתואל..." (בראשית כד, נ). שאל המלמד: "מדוע כתוב לבן ואחר כך בתואל? מכאן שלבן היה רשע וקפץ להשיב לפני אביו".

פניו של הרבי הפיקו אי שביעות רצון. שאל אותו המלמד: "במה טעית? האם רש"י אינו אומר כן?" ענה לו הרבי: "אכן דברי רש"י הם, אך צריך לקרוא אותם כהלכה". "כך מלמדים: לבן ובתואל, איך ייתכן?" חבט הרב על השולחן ושאג בקול רם שהרעיד את הבית. "רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו, רשע הייח"ה!!" – רעד והתרגשות ניכרו בלבות הילדים למשמע הדברים.

כאז כן היום, משימתו העיקרית של המורה היא בהעברת הידע התיאורטי לעולם המעשה בחיי התלמידים, באופן מרגש אשר ישפיע עליהם לקבל ולהפנים את הדברים. ועל אחת כמה וכמה בתחום ההלכה, שאם הדברים אינם נלמדים כדבעי, אזי התלמידים לא יפנימו אותם אל תוכם ולא יתנהגו על פיהם בדרכי חיייהם.

לא די בסידור החומר שלפניכם, מורים יקרים, עליכם להשתדל בכל האמצעים העומדים לרשותכם להעביר את החומר כדי שיחדור בלב התלמידים. עליכם להשאיר רושם שייחרת בזיכרונם של צעירי הצאן.

שיעורי הלכה מעניינים ומתובלים במדרשי חז"ל, בסיפורים ובהפעלות מאתגרות, לצד התלהבות של המורה החי את שיעורי הדינים ברמ"ח אבריו ובשס"ה גידיו, מקרבים את ילדי ישראל אל צור מחצבתם.

לא להירתע מלהמחז חלק מן המסרים, בין שתעשו זאת אתם ובין שיעשו זאת תלמידים לאחר הכנה מקדימה מצידכם. אשריכם שזכותם להימנות עם מלמדי תינוקות של בית רבן, ואשרי חלקו של העושה שליחות נאמנה.

7. תמריצים לתלמידים

הרמב"ם בחיבוריו מרבה לכתוב שעלינו לתת לכל גיל לפי מבוקשו וכך למשוך אותם בעבותות של אהבה ללימוד תורה, ומתחיל בלימוד שאינו לשמה עד שיגיע ללימוד לשמה, ילדים באגוזים וקליות, גדולים בלבוש וכן על זו הדרך. עלינו לאמץ דרך זו בחינוך תלמידינו, להמריץ תלמידים בפרסים וכדומה והכול להגדיל תורה ולהאדירה. כפי שמסופר בגמרא (תענית כד, ע"א), יום אחד גזר רב תענית והתפלל לירידת גשמים ולא נענה, אך כשעלה יהודי פשוט להתפלל מיד נענה וירדו גשמי ברכה. כשרב שאלו לפרש מעשיו? השיב לו: מלמד תינוקות אנוכי, ומלמד בני עניים כבני עשירים, ומי שאין בידו לשלם לי איני גובה ממנו שכר, ולא עוד אלא בידי הפתעות לילדים, ותלמיד שאני מבחין שלא חשקה נפשו בלימוד, משדלו אני בהפתעות אלו.

השתמרותה של התורה לאורך הדורות נבעה ממסירות נפשם של אותם מלמדי תינוקות אשר מסרו גופם, נפשם והונם ללמד את תלמידיהם תורה בכל מצב ובכל זמן, וכל אחד יהיו אשר יהיו מעלותיו ויכולותיו. חינוך בעבותות אהבה ובמסירות הוא הסוד לברכה גדולה זו.

8. שמאל דוחה וימין מקרבת

חינוך תינוקות של בית רבן, אשר זכו לטוהר הנפש מחד גיסא, אולם לקטנות המובילה אותם למעשי נערות, חייב להיות מלווה באיזון מתמיד בין הכוחות הפועלים עליהם. על כל תלמיד פועלים כוחות חזקים ופעמים קיצוניים ואפילו הפוכים זה מזה, הפועלים עליהם בבת אחת. לפיכך, נדרשת מאיתנו המחנכים חכמה גדולה לאזן בין כוחות אלו, כדי לקיים דברי חכמים (סוטה מז ע"ב):

"תנו רבנן לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת... אמר רבי שמעון בן אלעזר: יצר, תינוק... תהא שמאל דוחה וימין מקרבת".

מעלת לימוד תורה והלכה לילדים

חינוך ילדי ישראל – שליחות ממדרגה ראשונה, אשר כל מטרתה לחבר את בני הנעורים לתורה וליראה ולדבקות בו יתברך, באהבה ובאמונה. משימה זו קשה שבעתיים, לאור הפיתויים הגדולים העומדים בפני תלמידינו כיום.

נושאים רבים מעסיקים אותנו בחינוך בנינו תלמידינו שיחיו, אתגרים גדולים מעמידה בפנינו התקופה, כמו כן גם עוצמתם של תלמידינו. כל מעשינו לחינוך ילדי ישראל צריכים להיות מכוונים למטרה שאליה כיוון רבי חייא את מעשיו, כאשר הכריז שבמעשיו הקטנים, הוא עושה שלא תהיה מציאות שתשתכח תורה מישראל. מעשים קטנים יכולים להיות ענקים כשהם מכוונים מטרה וכולם לשם שמיים.

הגמרא (שבת קיט ע"ב) עומדת מעלת לימוד תורה לתינוקות רבן, עד שהעולם כולו עומד עליהם. עד שקבעו שאפילו לצורך בניין בית המקדש אין מבטלים לימוד תורה של תינוקות של בית רבן. וכל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן – ראויה להיחרב. ולא עוד אלא, לימוד תורה של דרדקי ממתק את הדינים ומביא ברכה עצומה לעם ישראל כולו.

תינוקות אלו והבל פיהם הטהור הביאו את מלמדי התינוקות לזכות למעלה של מורידים גשם, במקום שגדולים לא הצליחו כאמור בגמרא לעיל. מתוך כך הזדרזתי לנער חוצני לזכות להיות שותף במצווה יקרה זו של לימוד צעירי הצאן המגנים בהבל פיהם על העולם כולו וליטול חלק בפעולתכם העצומה והגדולה לזיכוי הרבים.

מטרות שיעורי ההלכה

כמורים בתחילת לימודינו עלינו לברר את המטרות אשר עליהן נשליך יהבנו ומגמתנו בלימוד ילדי ישראל. מטרות שיעורי ההלכה סוכמו והוגדרו בחוברת תכנית לימודים של משרד החינוך בשנים תשמ"א/ד כדלהלן:

1. המטרות בתחום האמונה והרגש של התלמידים:

- יאמינו בבורא עולם ובתורתו אשר נתן לישראל.
- יקבלו את התורה שבעל פה כמקור לפרשנות מוסמכת ומחייבת של התורה שבכתב.
- ישאפו לכוון את אורח חייהם על פי ההלכה וישאפו להתמיד בקיום המצוות ובהידורן.
- יהיו נכונים לבחון את דעותיהם לאור השקפת עולמם של חז"ל.
- ישתדלו להגיע ליראת ה', לאהבת הבריות בכלל ולישראל בפרט.
- יכבדו חכמים ויתחנכו לאמונת חכמים.
- ישתדלו לעסוק בתורה שבכתב ובעל פה תדיר.
- יתפסו את ההלכה כסיכום המשנה והתלמוד.
- יתפסו את ההלכה כאמצעי להתייחסות ולשפיטה ביחסים שבין אדם לחברו/למקום/לציבור.
- יהיו ערים לבעיות השעה וישתדלו לקבוע לגביהן עמדה המבוססת על ההלכה.
- יהיו נכונים לשאול שאלת חכם ולקבל את הכרעתו.
- ידעו שליכא מידי דלא רמיזי באורייתא.

2. המטרות החינוכיות בתחום ההכרה:

- יכירו מקורות העוסקים בנושאים מתחומים שונים ביהדות.
 - יכירו ספרי יסוד ביהדות – הקלאסיים והחדשים, וידעו איזה מידע הלכתי יוכלו לשאוב מהם, כגון: מדרשי ההלכה ואגדה, רמב"ם, ספר החינוך, שולחן ערוך, משנה ברורה, הבן איש חי, קיצור שו"ע.
 - יוכלו למצוא בכוחות עצמם חומר בספרי יהדות ויבחנו באמצעות את הבעיות המעסיקות אותם.
 - יכירו את מקומם של הספרים ושל המחברים הבאים בהשתלשלות ההלכה: רי"ף, רא"ש, רמב"ם, ארבעה טורים, שולחן ערוך ועוד.
 - יוכלו לזהות מצבים שיש בהם בעיה הלכתית וישתדלו: א. לחפש את הפתרון בכוחות עצמם; ב. לשאול שאלת רב.
- הוראת הדינים צריכה לכלול את כל הפעילויות הקיימות בהוראה בכלל:
- התלמידים** יידרשו לגלות דברים בכוחות עצמם, לארגן את הדינים במסגרת כללים ועקרונות ולהציע הסברים למצוות.
- המורה** יביא טקסטים מקבילים, למשל סעיפים מ"שולחן ערוך", וידרוש להשוות את הקטעים לחובא בספר הלימוד וכו'.

מה בחוברת?

השתדלנו מאוד בחוברת זו לענות על כל הצרכים והקשיים בהוראת הדינים במידת האפשר ולהורות ולהאיר למורה ולתלמיד את הדרך אשר ילכו בה כדלהלן:

- **סיכום ההלכות בלשון ברורה לתלמידים** ובניסוח קצר וענייני.
- **מדרשים ואגדות** כהקדמה לכל פרק כדי לתת לשיעור נופך סיפורי ומעניין.
- **פרקי מבואות** הבאים כהקדמה וכרקע לפני פרקים מורכבים או עשירים בידע.
- בפרקים רבים הראינו את הקשר בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה, על ידי הבאת המקור מהתורה ולאחר מכן קטעי דיון במשנה או בתלמוד ובהמשך פסיקת ההלכה.
- **סיפורי חז"ל** מהתלמוד ומהמדרשים שזורים בפרקי הספר וכל מטרתם לחזק את האמונה בה' בקרב תלמידינו ולהביאם ליראת ה' וליצור דמויות לחיקוי והנהגות שאליהן יש לשאוף.

• **תרגול על ידי אירועים** הקרובים לעולמם של התלמידים וממחישים את יישום ההלכה באופן מעשי.

אירועים

• **שאלות מעניינות ומגוונות**, טבלאות ותרשימים להמחשה.

תרמילון

• **מושגים:** על התלמידים לסכם את המושגים ביהדות שנלמדו בכל פרק.

• **איורים** להמחשת המושגים ההלכתיים.

• **עבודות כיתה -** ציטוט מחיבורים רבים (תנ"ך, משנה, מדרשי חז"ל, גמרא, רמב"ם, ספר החינוך, שולחן ערוך, ערוך השולחן, הבן איש חי, קיצור שו"ע גאנצפריד, ועוד) כדי שהתלמידים יכירו וילמדו את מקור ההלכה האותנטי ויראו בחוש את צדדי המחלוקת ואת שינוי המנהגים השונים לפי הפוסקים ולפי עדות ישראל.

• **תפזרות, תשבצים** והפעלות שונות.

• **הפניות לשאלות רב.**

• **שאלות חקר, חשיבה ואתגר.**

• **הפניות לעיון בספרים שונים**, כגון: ספרי פוסקים, סידור, מחזור, תנ"ך המפתחים מיומנות חשובה זו.

• **מדריך למורה הכולל: הרחבות בהלכה ובמקורותיה, הצעות לדרכי הוראה וגיוון שיעורי ההלכה.**

בטוחנו בה' כי חוברת זו תקדם את תלמידינו להשגת המטרות הנעלות שהבאנו לעיל, אשר יביאו אותם ליראת ה' ולהיות נאמנים לתורת ישראל.

הדרכה לשימוש יעיל בחוברת לתלמיד ובמדריך לחורה

החוברת בנויה לפי פרקי הלימוד בתכנית הלימודים החדשה של משרד החינוך, על פי ספרו של הרב חיים דוד הלוי – קיצור שו"ע מקור חיים.

- שמות הפרקים נבחרו לפי הכותרת שהובאה בקיצור, כמו כן ציינו את מספר הפרק בקיצור שו"ע בסוגריים, על מנת להקל על המורה ועל התלמידים. לדוגמה: פרק א – מבוא לחודש אלול, הרחמים והסליחות (פרק ק), פרק א בחוברת מקביל לפרק ק בקיצור שו"ע מקור חיים.
- במהלך השיעור צריכים להיות לפני התלמידים הספר קיצור שו"ע מקור חיים ובצמוד אליו חוברת זו.
- אם רוצים לדעת היכן חומר זה מצוי בקיצור שו"ע של הרב גאנצפריד, ראו במדריך לחורה בהערות והרחבה לפרק זה.
- היות ותכנית הלימודים מלוקטת מסעיפים שונים בפרק אחד, לדוגמה: נושא של "ברוך שאמר וישתבח" לכיתה ד' נמצא בפרק יג בקיצור שו"ע מקור חיים מתוך הסעיפים: ז"ט, יד, יח"כא. כדי להקל על המורה ועל התלמיד הצעיר כאחת, השתדלנו בחלק מהפרקים שסעיפיהם מפוזרים לשכתב את ההלכות בשפה ברורה לתלמידים ולערוך שאלות על הפרק הנלמד.
- השתדלנו לשכתב את כל ההלכות הנצרכות בתכנית הלימודים ואף מעבר לכך, כשהיה צורך לקשר בין ההלכות הנצרכות.
- כדי למונע מצב שבו התלמידים משתמשים רק בחוברת ואינם מכירים את ספר המקור: קיצור שו"ע מקור חיים, גם בפרקים אלו השתדלנו להפנות את התלמידים בשאלות מתוך סעיף מסוים בקיצור.
- יש מספר פרקים שבכוונה לא שכתבנו את ההלכות כדי שהלמידה תהיה אך ורק מתוך הקיצור.
- ישנם פרקים שלא מצוין בסוגריים הפרק בקיצור. אלו פרקי העשרה ומבוא, המלוקטים מספרים אחרים אשר נועדו להכין את התלמידים לפרק הנלמד אחר כך וללמד את התלמידים מושגים חשובים בהלכה כלימוד מקדים.
- פרקי מבוא אלו יוצרים את החיבור ואת הקשר בין המקור להלכה בתורה שבכתב ודרך התגלגלותה בתורה שבעל פה, קרי: משנה, מדרש, תלמוד ועד פסיקת הראשונים והאחרונים.
- פרקים שאין מצוין מספר הפרק בקיצור, אין חובה ללמד מצד תכנית הלימודים, אולם בעזרתם השיעור יובן היטב לתלמידים ואף יהיה מעניין יותר. אשר על כן, אם עומד לרשות המורה הזמן הדרוש לכך, כדאי להשתדל ללמד גם פרקים אלו, אשר ירחיבו את ידיעותיהם של התלמידים ויתבלו בטעם טוב את מהלך שיעורי ההלכה.

- כמו כן יש מספר עבודות כיתה או עבודה למתקדמים שהן בגדר העשרה בלבד, אך אנו ממליצים ללמד אותן.
- שאלות אשר יסומנו בכוכבית או ייצבעו באדום כהה הן שאלות רשות למתקדמים, ולפי ראות עיני המורה, רמת כיתתו וקצב התקדמותו בחומר הנלמד.
- שאלות אתגר וחשיבה נועדו לאתגר את ההורים הלומדים עם ילדיהם ואת התלמידים המתקדמים.
- בפרקים רבים שזורים סיפורי חז"ל מהתלמוד ומהמדרשים, שכל מטרתם לחזק את האמונה בה' בקרב תלמידינו ולהביאם ליראת ה', וליצור עבורם דמויות לחיקוי והנהגות שאליהן יש לשאוף. מומלץ לספר סיפורים אלו בכיתה בהתלהבות ולערוך דיונים קצרים על המסרים הנלמדים מהם.
- בכל פרק במדריך למורה יש הרחבה להלכות מסוימות ולשאלות היכולות להתעורר במהלך השיעור בכיתה. כמו כן תוכלו למצוא רעיונות נוספים בהעברת השיעור ובגיוונו בדרכי הוראה נוספות.
- גיוון השאלות בחוברת:
 1. שאלות ידע והבנה
 2. אירועים הקרובים לעולמם של התלמידים
 3. טבלאות ותרשימים
 4. איסוף מתרמילון
 5. שאלות אמריקאיות
 6. שאלות שבהן התלמידים יצטרכו לספר על חייהם הפרטיים ועל מנהגים בביתם או על מעשים שעשו.
 7. עיון בטקסטים מספרים שונים לפיתוח מיומנות הלימוד מספרי פסיקה שונים.
 8. שאלת רב בית הספר, רב בית הכנסת, רב הקהילה כדי להשריש בתלמידים סמכות חכמים, ככל אשר יורוך ואמונת חכמים.
 9. עבודות סיכום על המושגים ביהדות הנלמדים בפרקים השונים.
 10. עבודות כיתה לעבודה משותפת תוך כדי תהליך למידה בכיתה עם המורה.
- במדריך למורה יש "אקדמות מילין – אל המורה", הכוללת בירור דרכי ההוראה.
- במדריך למורה יש הדרכה לשימוש יעיל ונכון בחוברת.
- במדריך למורה תכנית הלימודים המפורטת לפי סימנים וסעיפים מתוך קיצור שו"ע מקור חיים.
- במדריך למורה פירוט המטרות הערכיות והלימודיות, המיומנויות, הצעות דידקטיות, הרחבות ומקורות לכל פרק בנפרד (בפרקים שבהם הלמידה בעיקר עצמאית דילגנו על פירוט זה).

תוכנית הלימודים מתוך קיצור שולחן ערוך מקור חיים אנו מגישים בפניכם את תוכנית הלימודים החדשה בדינים לכיתה ד משנת תשע"ב.

התוכנית מפרטת את הסעיפים הנדרשים ללמידה בשנה זו מתוך קיצור
שולחן ערוך מקור חיים של הרב חיים דוד הלוי זצ"ל.

הלכה	פרק בקיצור שו"ע מקור חיים	הנושא
		דיני חודש אלול (בהתאם לזמן תחילת שנה"ל)
ב-ה	ק	תפילה
א	ק,	תשובה - בין אדם למקום ולחברו
א	קא	שמע קולנו
ז-ו	ק	י"ג מידות
		ראש השנה
ז	קב	תקיעת שופר - 100 תקיעות
ח	קב	התמצאות כללית במחזור
כד	קב	תשליך
		תקיעת שופר (ולולב) כשר"ה חל בשבת
		יום הכיפורים
ד, ב	קו	איסור רחיצה ונעילת הסנדל
כא	קז	סיפור ספר יונה - על התשובה
א-ז, ז-ז, יד, יט-כד	קז	יום תפילה ותשובה
		סוכות
א-יא	קח	בניית סוכה, דיני סוכה כשרה ופסולה
ז-ז	קט	ישיבה בסוכה
ז-ו	קיא	תפילות בסוכות - הלל, הושענות
ד	קיב	תפילת גשם
		קריאת שמע תפילה וברכות
ז-ט, ז-ז, יח-כא	יג	ברוך שאמר וישתבח
א, יא-יח	יד	קריאת שמע וברכותיה
		מנחה ומעריב
כה-א, ד-א		
א-ג, ט		נטילת ידיים של בוקר
כז-א, יא		נטילת ידיים לפני סעודה
		שבת
א-ג	נו	השבת כמאחדת
ח-ז	נט	הכנות לקראת שבת
א-ג	נח	זכירת השבת בימי השבוע
א, ו-ט	סג	דיני קידוש (רביעית, קידוש על חלות, הזמן, מי חייב)
		זמירות שבת
א-ב	סד	שלוש סעודות שבת ומלווה מלכה

הלכה	פרק בקיצור שו"ע מקור חיים	הנושא
		· קטעים נבחרים מתפילת שחרית
		· המקור ל"ט האבות
עב	עה	· בעלי חיים בשבת
		חנוכה
א, כז-כח	קיג	· הלל, על הנסים
כט	קיג	· קריאת התורה של חנוכה
		ראש חודש
		· השמש והירח
		· קידוש החודש
		· משואות
		· ברכת החודש
		· שנה מעוברת
א-י	פב	· ברכת הלבנה
ח-יד	פא	· יעלה ויבוא
טו-כ	פא	· הלל ומוסף
		ט"ו בשבט
א-ב	קמג	· שמיעה – איסור מלאכות חקלאיות
א, ג-ה	קלט	· איסור עורלה
א-ה	קמא	· תרומות ומעשרות
		פורים
	קיד	· זכר למחצית השקל, פרשת שקלים, תענית אסתר
ח-יא	קיד	· כשרות המגילה
לב	קיד	· על הנסים
		פסח
יט	פז	· אפיית המצות
ו, ג, ד, ו	פג	· חודש ניסן
טז	פד	· מכירת חמץ
א-ז	פז	· דיני ערב פסח
יח-כז	פז	· ההכנות לליל הסדר
טז	פח	· עשר המכות
ג-ט	צ	· ספירת העומר
א-ט	פט	· ימי החג וחול המועד
		שבועות
א-טז	ח	· קדושת בית כנסת
		בנים: ציצית
א-כח	ט	· דיני לבישת ציצית
יח-יט	ט	· ברכות הציצית
		בנות: בין אדם לחברו
	קכב ב קנט א-ו	· הלוואה לעני
א-ב	קמד הקדמה לפרק קסא	· גמילות חסדים

מפרט המטרות, המיומנויות, הצעות דידקטיות, הרחבות והמקורות לפרקי הלימוד

פרק א: חודש אלול – חודש הרחמים והסליחות (פרק ק)

המטרות:

- התלמידים יעמדו על משמעותו של חודש אלול כעת רצון.
- התלמידים יכירו את מנהגי החודש בהקשר לניצול ההזדמנות לחזרה בתשובה.
- התלמידים ילבנו את הערך של ניצול ההזדמנות לפתיחת דף חדש בחייהם.
- התלמידים יבינו שיש מחלוקות בהלכה שהביאו למנהגים שונים בקהילות ישראל לאורך השנים.
- התלמידים יבינו את מטרת התקיעות בשופר.
- התלמידים ילמדו להכיר את י"ג מידות הרחמים ואת הצורך ללמוד להפנים אותן בחיינו המעשיים ובהתנהגותנו.

מיומנויות:

- הבנת טקסט הלכתי (משימות 1-4, 6, 7-9).
- ניתוח אירוע בעזרת חומר בספרות ההלכה (משימה 10).
- התמצאות בציר הזמן של הימים הנוראים וחילוקי המנהגים (משימה 5).

הצעות דידקטיות:

חשוב להפגיש את התלמידים עם המושג "עת רצון". ניתן להמחיש זאת בכמה דרכים:

1. התלמידים יעלו במחשבתם משאלות שהיו רוצים שיתממשו. התלמידים יתארו לעצמם שלכל אחד מהם יש הזדמנות; מקום, יום ושעה שבה הם יכולים לממש את רצונם. המורה יפנה וישאל: מה אתם מציעים לעשות? התלמידים יעלו הצעות שונות: להגיע למקום המפגש ולא לאחר, להתנהג כראוי ולהוכיח לנותן המתנה שהם ראויים לקבלה. מה כדאי לבקש? איך לבקש ועוד.

התלמידים יביעו את דעתם על תחושותיו של מי ששכח להגיע למפגש? או על מי שהגיע פרוץ והתנהג בצורה לא יפה במפגש? הוא החמיץ את ההזדמנות. ניתן להעלות מקרים שבהם הם החמיצו הזדמנות.

– המורה יקשר את הדברים לזמן של "עת רצון" בחודש אלול. הוא יביר לתלמידים שבאמת יש להם הזדמנות בכל שנה בחודש אלול. אלו ימי רצון ועת מיוחדת של קרבה לה'. והוא מסוגל לתת הכול. מה יש לעשות כדי לא להחמיץ הזדמנות חשובה זו?

התלמידים יעלו אפשרויות שונות (תפילה, תשובה, התנהגות ראויה וכדומה). המורה יסכם שההלכה נותנת מסגרת מעשית של פעולות שמסייעות לנצל נכון את ימי חודש אלול.

במהלך השיעור ניתן לסווג את המנהגים לקטגוריות עשייה שונות. לסיים, כל אחד ירשום את משאלתו בפתק ולצידה מה הוא רוצה לעשות כדי לממשה (המורה יעורר דיון סביב הנושא: מה אנחנו יכולים לעשות כדי שמשאלותינו יתממשו? החלטה טובה וכדומה). הפתקים ייאספו לתוך מעטפה שאותה ישמור המורה עד סוף השנה.

2. התלמידים יספרו על מקרים שבהם הם החמיצו הזדמנות (המורה יכול להביא סיפור אישי). בהמשך יתנהל שיח על ההשלכות ועל התחושות של מי שמחמיץ הזדמנות. מנקודה זו ניתן להגיע אל ההזדמנות שיש בחודש אלול.

מקורות והרחבה למורה:

• קיצור שו"ע הרב גאנצפריד, סימן קכח וקיצור שו"ע מקור חיים פרק ק. ילקוט יוסף חלק ה' – מועדים.

1. ויש המצריכים הפסקה רק בין ה' ה' כי יש טעם ביניהם. ואילו בין ויקרא בשם לה' (על אף שלפי הטעמים יש צורך בהפסקה) אין צורך להפסיק כי התרגום ורש"י שם ביארו שהכוונה שקרא בשם של ה', כדברי האונקלוס: "וקרא בשמא דה'". לכן מי שאמר ויקרא בשם ה' ללא הפסקה אינו טעות מוחלטת כי לפי רש"י והתרגום זוהי כוונתו.

פרק ב: מבוא לי"ג מידות הרחמים

המטרות:

- התלמידים ילמדו על כוחם, מעלתם וסגולתם של י"ג מידות הרחמים
- התלמידים יבינו שכוחם של י"ג מידות אלו תלוי במידת החיבור שלנו למידות אלו בהתנהגותנו היום יומית ולא רק בעצם אמירתם בתפילה
- התלמידים יכירו את הרקע לגילויים של י"ג מידות אלו
- התלמידים יבינו ביאורם של י"ג מידות הרחמים
- התלמידים ילמדו ש"ג מידות אלו יש להן מעמד של דבר שבקדושה שאי אפשר לאמרם ביחיד

מיומנויות:

- עיון בתנ"ך ובמפרשיו (משימה 1)
- עיון בדברי חז"ל כדוגמת תלמוד בבלי (משימה 2)
- הבנת טקסט הלכתי (משימות: 3-4)

הצעות דידקטיות:

- יש להתמקד בביאור רש"י על י"ג מידותיו של ה'.
- יש להחדיר בלב התלמידים את עוצמתן של י"ג המידות, ואין כוחן רק באמירה שלהן בעלמא ללא הפנמתן הלכה למעשה, בבחינת לדבוק בה' ובמידותיו.
- יש לפתח דיון על המצב שבו אנו מתפללים או קוראים פסוקים, אבל מהפה ולחוך איננו מתכוונים תמיד למה שאנו מתפללים. הנביא ישעיה תיאר מצב זה: "ותהי יראתם אותי כמצוות אנשים מלומדה" והכוזרי מכנה תפילה מסוג זה כ"שירת הזרזיר והתוכי".
- יש לערוך דיון עם התלמידים על החסרונות בהתנהגות שגרתית וקבועה ללא כוונה והתרגשות.

מקורות והרחבה למורה:

- מקור חיים השלם, חלק ד, פרק רט; קיצור שו"ע מקור חיים, פרק ק.

הרחבת נושא י"ג מידות הרחמים למורה

העשרה

י"ג מידות הרחמים

שלוש עשרה מידות הרחמים – דרכי הגמול במידת הדין ובמידת הרחמים. י"ג המידות נכללות בפסוקים שבספר שמות לד, ו-ז והן דרכי ה' שביקש משה הודיעני נא את דרכיך.

י"ג המידות הן בסדר זה:

1. א. ה', ב. ה', ג. אֵל, ד. רְחוּם, ה. וְחַנּוּן, ו. אֶרְךָ אַפַּיִם, ז. וְרַב חֶסֶד, ח. וְאֱמֶת, ט. נֹצֵר חֶסֶד לְאֲלֹפִים, י. נִשְׂא עֹון, י"א. וְפָשַׁע, י"ב. וְחִטָּאָה, י"ג. וְנִקְהָ. (רבנו תם בתוס' ראש השנה, דף יז, עמוד ב, ד"ה י"ג מדות)
2. יש מחלקים את המידות בדרך אחרת, ראו שיטת רבנו נסים שהובא בתוספות, שם ה' הראשון אינו מידה מ"ג מידות. וכן נוצר חסד לאלפים מחלק אותם לשתי מידות: נוצר חסד – מידה אחת, לאלפים – מידה נוספת של רחמים כי מידת ה' הטובה מרובה ממידתו על הפורענות.

3. לסיכום השיטות ראו במסכת ראש השנה מהדורת הרב שטיינזלץ יז עמוד ד בטבלה המסכמת תשע שיטות חלוקה של י"ג המידות.

מעלת המידות וחשיבותן

א. אמירת המידות

הגמרא (ראש השנה, דף יז, עמוד ב; הובא בחוברת לתלמיד) דרשה את המילה "ויעבור" במשמעות של חזן שעובר לפני התיבה להוציא את הציבור ידי חובה. כלומר, ה' הדגים למשה בפועל כיצד יש להתפלל ולבקש רחמים, ה' בעצמו התעטף בטלית כשליח ציבור ואמר – וקרא את י"ג המידות", לאחר ההדגמה, ה' כרת ברית, שאם עם ישראל יעשה כסדר הזה, מובטח ש-ה' ימחל לו.

מוסיף רש"י על המקום ואומר: "ברית כרותה לשלש עשרה מדות – הללו, שאם יזכירם ישראל בתפלת תעניתם – אינן חוזרות ריקם".

לפי הגמרא ורש"י, משמע שמספיק שאומרים/מזכירים בתפילה כסדר הזה, ומובטח לנו שניגאל. די שנתעטף בטלית ונאמר י"ג מידות, בדיוק כמו שהדגים ה' למשה – וה' ימחל לנו. הסבר זה נותן לי"ג המידות כוח על-טבעי. לאור הסבר זה, מובן מדוע בסליחות אנו אומרים שוב ושוב את י"ג המידות.

ב. התנהגות לפי המידות

גישה אחרת לכוחן של המידות נותן ר' אברהם בן יעקב סבע בספר "צרור המור". רבי אברהם, שעבר צרות נוראות הן ברמה האישית והן ברמה של כלל ישראל – גירוש ספרד וגירוש פורטוגל, בניו נחטפו והוטבלו לנצרות, הספרים שחיבר הושמדו – שואל שאלה חריפה: והרי מצאנו במשך הדורות שעם ישראל אמר י"ג מידות וה' לא מחל, והראיה – הגזרות הנוראות שפקדו את עם ישראל בדורו. וכך הוא כותב:

"הרי אנו רואים פעמים בעוונותינו שאנו מתעטפים בטלית (ואומרים י"ג מידות) – ואין אנו נעניין? אבל הרצון (של ה') שכל זמן שישראל עושין כסדר הזה שאני עושה: לרחם ולחנן דלים, ולהאריך אפים, ולעשות חסד אלו עם אלו, ולעבור על מידותיהן, אז הן מובטחים שאינן חוזרות ריקם. אבל אם הם (ישראל) אכזריים ועושי רשעה, כל שכן שבהזכרת י"ג מידות הן נתפסין".

תשובתו של ר' אברהם בן יעקב סבע, שלא די לומר את י"ג מידות, אלא צריך גם להתנהג ולממש את י"ג המידות. על כל אדם להיות בעצמו רחום, חנון, אך אפיים וכו' ורק אז מובטח כי ה' ימחל לו. פירוש זה נותן לדברי הגמרא הסבר רציונאלי.

שני הפירושים הפוכים זה מזה, לא רק בפן הפרשני אלא בעיקר בפן המעשי, בשאלה מה נדרש מהאדם כדי שה' ימחל לו.

לפי רש"י, הדרישה קלה ופשוטה, יש לומר את י"ג המידות – מספיקה אמירה. לפי צרור המור, הדרישה קשה מאוד: כל אדם נדרש להיות בעצמו בעל י"ג המידות: גם רחום, גם חנון, גם אך אפיים וכו'...

ג. כוחו של ציבור באמירת המידות

פרוש נוסף בספר "מאור ושמש", מאת רבי קלונימוס (קלמן הלוי אפשטיין, שהיה מגדולי החסידות, חי בקרקא, במאה ה-19. ספרו "מאור ושמש" הפך לספר יסוד בחסידות פולין) וכך הוא כותב בסוף פרשת ויחי:

"[בשם הגאונים] ונראה שמפני כך הלכה פסוקה שאין הי"ג נאמרים רק בציבור כשיש מנין, ולא ביחידות, מפני שאין תלויה באמירה לבדה, רק בהעשייה – אם עושין המידות הנ"ל.

והנה בציבור כשיש מנין, אזי בכל אחד נמצא איזה מדה מ"ג מידות, בזה מדה רחום, בזה מדה חנון, בזה מדה ארך אפים, בזה רב חסד, אזי קורא אני שפיר "כל זמן שבני יעשו כסדר הזה אני מוחל וכו' לאפוקי ביחיד".

לדעת מאור ושמש, הגמרא מדברת בלשון רבים, כל זמן שישראל יעשו לפני כסדר הזה. במנין של עשרה אנשים המתפללים יחד ואומרים כסדר הזה, תמיד יימצא ביניהם אחד שהוא יותר חנון, ואחר שהוא יותר ארך אפיים, ושלישי שהוא יותר רב חסד. אם מצרפים את המידות הטובות של כולם, ביחד הם עושים ומתנהגים ב"ג מידות.

פרק ג: סדר היום ותפילותיו (ראש השנה) (פרק קב)

המטרות:

- התלמידים יעמדו על מספר התקיעות שתוקעים בראש השנה בתפילות השונות.
- התלמידים יבינו את ההבדל שבין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד.
- התלמידים יכירו בייחודה של תפילת העמידה של מוסף מכל התפילות אשר מונה תשע ברכות.
- התלמידים יכירו ויבינו את תכליתם של פסוקי מלכויות, זכרונות ושופרות.
- התלמידים יבינו את משמעותו של התשליך.

מיומנויות:

- הבנת טקסט הלכתי (משימות 1-5, 13-15).
- הבנת טקסט מתוך מדרשי חז"ל ופוסקים מתקופת הראשונים כרמב"ם (משימות 6-8).
- התמצאות ועיון בסידורי התפילה ובמחזור לחג (משימות 9-11).
- השוואת פסקי הלכה לעדות השונות (משימה 14).
- הכרת המושגים: תקיעות דמיושב ודמעומד, תשליך, זכרונות, מלכויות ושופרות.

הצעות דידקטיות:

- להביא שופר לכיתה ולהדגים את סוגי התקיעות וההבחנה ביניהן.
- סיפור חוויות והרגשות של המורה או התלמידים בעת אמירת התשליך.
- מומלץ לערוץ סבב בין התלמידים שבו יספרו היכן בקהילתם עורכים את התשליך ואת כל החוויה סביב תפילה זו.
- לפתוח בסיפור על ילד שיצר מהומה ורבים מבאי בית הכנסת לא שמעו את התקיעות בגללו. לפתוח דיון הלכתי מתי מותר ומתי אסור להביא ילדים קטנים לבית הכנסת ובאיזה גיל מותר?
- יש ללמד בכיתה על מהות התפילה. בפרק כ' יש התייחסות נרחבת לכך.

מקורות והרחבה למורה:

- קיצור שו"ע מקור חיים, פרקים קא-קב.
- יש לחשוף את התלמידים למנהגים נוספים בעניין התקיעות, כגון: א. יש שאין תוקעים כלל בתפילת הלחש ומוסיפים אותם לאחר התפילה. ב. ברוב בתי הכנסת נוהגים הציבור לעמוד בתקיעות דמיושב.

פרק ד: דיני תענית יום הכפורים

המטרות:

- התלמידים יראו שמקור ההלכה הוא בפסוקי התורה, ופרטים נוספים בדברי חז"ל בתורה שבעל פה.
- התלמידים יבינו את מטרת הצום ותכליתו.
- התלמידים יכירו בייחודו של צום יום כיפור ביחס לצומות אחרים מבחינת האיסורים הרבים שבו ואורך הצום.
- התלמידים יבינו את מעלת וקדושת היום כיום תפילה ומחילה.

מיומנויות:

- הבנת טקסט הלכתי (משימות 4-6).
- הבנת טקסט מתוך התנ"ך ומדרשי חז"ל (משימות 1-3).
- הכרת המושגים: חמשת העינויים ביום כיפור, מערב עד ערב.

הצעות דידקטיות:

- לפתוח בדיון מה תכליתו של הצום?
- לשאול את התלמידים על אלה שצמים אולם ישנים כל היום וכדומה האם נוהגים כדן?
- מה אנו משיגים בכך שאנו מקבלים עלינו את חמשת האיסורים ביום גדול זה?
- להראות לתלמידים עד היכן זה קשרי אצבעות.

מקורות והרחבה למורה:

- קיצור שו"ע מקור חיים, פרק קו.

פרק ה: מבוא להלכות סדר היום ותפילותיו (פרק קז)

המטרות:

- ליצור געגוע וציפייה לבניין בית המקדש, לעבודת ה' המיוחדת שהייתה בו, וציפייה לחדש ימינו כקדם.
- התלמידים יבינו מה התחליף של העבודה שהייתה בזמן שבית המקדש היה קיים.
- התלמידים יבינו את מעלת וקדושת היום כיום תפילה ומחילה.
- להשריש בלב התלמידים כי בכוח התפילה לפעול כמו הקורבנות ולחזק בהם את הרצון להתקדם ולהשתפר בתפילה.
- התלמידים יבינו מדוע קוראים את ספר יונה ביום כיפור.
- התלמידים ידעו כמה עולים לתורה ביום חול, ביום טוב, ביום כיפור ובשבת, ויבינו שהדבר נובע מדרגות קדושה של היום. לדבר על קדושת היום והזמן.

מיומנויות:

- הבנת טקסט הלכתי (משימות 1-2).
- הבנת טקסט מתוך התנ"ך (משימה 3).
- הכרת המושגים: מפטיר דיונה, לשון של זהרית, שעיר המשתלח, עומדים צפופים ומשתחיים רווחים.

הצעות דידקטיות:

- סיפור יונה יכול להיות בסיס לדיון עם התלמידים בשאלות:
האם גם אנו בורחים מה' בחיינו היומיומיים?
מי מרגיש בריחה וחוסר נכונות להתמודד עם משהו שרודף אותו?

- לעורר דיון מה לדעתם הגורם או הסיבה לשינוי במספר העולים בימים השונים (יום חול, ראש חודש, יום טוב, יום כיפור, שבת).

מקורות והרחבה למורה:

- קיצור שו"ע מקור חיים, פרק קז; ספר התודעה, עמ' סא.

עיינו בספר ילקוט יוסף, חלק ה', עמ' 130, סעיף כד:

”אין לסמוך את הסכך ולהעמידו בדבר שאין גידולו מן הקרקע, כגון: צנורות של ברזל... ולא בדבר הראוי לקבל טומאה, כגון: כלי עץ... ויש מכשירים בדיעבד. אבל מותר לתת על צינורות של ברזל קורות של עץ מארבע רוחות הסוכה, ועליהם יעמיד את הסכך, שאז נחשבים הצינורות כמעמיד דמעמיד, ובזה לא אסרו. וכן אם נותן על הצינורות נסרים דקים להחזיק עליהם ענפי האילן שהם עיקר הסיכוך, שפיר דמי (טוב ונכון).”

נסו להסביר את המושג ”מעמיד דמעמיד” הפותר את הבעיה שמעורר יוני בשאלה 6.

פרק ו: סדר היום ותפילותיו (יום כיפור) (פרק קז)

המטרות:

- התלמידים יכירו בכוחה של תפילה כתחליף לקורבנות שהיו בזמן בית המקדש.
- התלמידים יכירו מעט מסדרי ומדיני התפילה של יום כיפור, כגון: התעטפות בטלית בליל כיפור, כיצד ומתי כורעים במהלך סדר העבודה של כוהן גדול?
- התלמידים יכירו בחשיבותה של תפילת כל נדרי.
- התלמידים יכירו בחשיבותה של תפילת נעילה.

מיומנויות:

- הבנת טקסט הלכתי.
- הכרת המושגים: תפילת כל נדרי, תפילת נעילה, שקיעת החמה, נשיאת כפיים.

מקורות והרחבה למורה:

- קיצור שו"ע מקור חיים, פרק קז.

פרק ז: הלכות סוכה (פרק קח)

המטרות:

- התלמידים ידעו מקור מצוות סוכה בתורה וטעמה.
- התלמידים ילמדו שזו זכות להתעסק בקיום מצוות, כמו בניית הסוכה וכדומה.
- התלמידים ילמדו כמה מותר לסכך ובמה אסור.
- התלמידים ידעו את הסדר הנכון לבניית הסוכה הכשרה, דפנות ולאחר מכן הסכך, ומתוך כך יבינו את משמעותו של הביטוי "תעשה ולא מן העשוי".
- התלמידים ילמדו מתי אנו פטורים ממצוות ישיבה בסוכה.
- התלמידים ילמדו פרטי דיני הדפנות והסכך.

מיומנויות:

- עיון בתנ"ך.
- עיון ולימוד מתוך ספרי פוסקים נוספים, דוגמת ספר החינוך.
- הבנת טקסט הלכתי.
- ניתוח אירוע על פי ספרות ההלכה.
- ניתוח אירוע מתוך עיון בקיצור שו"ע ובילקוט יוסף.

הצעות דיסקטיות:

- מומלץ ללמוד הלכות בניית סוכה באופן מעשי, על ידי הדגמת בנייה סוכה לנצח בחצר בית הספר.

מקורות והרחבה למורה:

- קיצור שו"ע מקור חיים, פרק קח.
- יש האוסרים לחבר את עצי הסכך במסמרים. כמו"כ הרוב נוהגים להניח על המסגרת של צינורות המתכת. יש פוסקים המתירים להניח על המסגרת.

פרק ח: ליל חג הסוכות ומצות ישיבה בסוכה (פרק קט)

המטרות:

- התלמידים ידעו מי הם האושפיזין.

- לפתח בתלמידים את הרצון לזכות במצוות הכנסת אורחים.
- להשריש בתלמידים שהסוכה בחג זה היא תחליף לבית ויש להשתדל לעשות את כל צרכינו שם, "תשבו כעין תדורו".
- להכיר בשיעורי חז"ל בקביעות סעודה, מהי אכילת קבע המחייבת ברכת לישב בסוכה?
- התלמידים ילמדו מהי סיבת הפטור של נשים מהסוכה.

מיומנויות:

- הבנת טקסט הלכתי (משימות 1-3, 5, 7).
- ניתוח אירוע בעזרת חומר בספרות ההלכה (משימות 4, 6).

הצעות דידקטיות:

- לערוך סבב בין התלמידים על מנהגים הנוהגים בסוכתם ביחס לאושפיזין.
- מומלץ להביא את רב בית הספר על מנת להדגים את סדר הנענועים של ארבעת המינים, ולדבר על משמעות הנענועים.

מקורות והרחבה למורה:

- מקור חיים השלם, פרק רכ-רכא; קיצור שו"ע מקור חיים, פרק קט.
- למנהג בני אשכנז מברכים לישב בסוכה, על אכילת מזונות ושתיית יין בשיעור המחייב ברכה אחרונה, למנהג התימנים על כל כניסה וישיבה בסוכה.

פרק ט: שמיני עצרת ושמחת תורה (פרק קיב)

המטרות:

- התלמידים ידעו שחג סוכות הוא יום הדין על הגשמים.
- התלמידים יבינו מדוע אין אנו שואלים את הגשם בחג.
- התלמידים ידעו מהם זמני הזכרת ושאלת הגשם.

מיומנויות:

- הבנת טקסט הלכתי (משימות 4-5).
- ניתוח אירוע בעזרת חומר בספרות ההלכה (משימות 1-2).
- התמצאות ועיון בסידור ובחלקי התפילות השונות (משימה 6).

מקורות והרחבה למורה:

- קיצור שו"ע מקור חיים, פרק קיב; ספר התודעה, עמודים קכו-קכז.

פרק י: מבוא להלכות שבת וטעמיה

המטרות:

- התלמידים ילמדו את טעמי שמירת השבת.
- יום שבת כיום מנוחה כללי.
- יום שבת כעדות לאמונה בה' כבורא העולם.
- יום שבת כזיכרון ליציאת מצרים.

מיומנויות:

- התמצאות ועיון בסידור ובחלקי התפילות השונות (משימה 1).
- הבנת טקסט מתוך התנ"ך והשוואה בין שני מקורות (משימה 2).

הצעות דידקטיות:

- לערוך דיון בכיתה על תרומתה של השבת לאורח החיים שלנו.

פרק יא: טעמי השבת

המטרות:

- התלמידים ילמדו את טעמי שמירת השבת.
- להבין ולהשריש את הערכים בלב התלמידים:
 1. מנוחה
 2. צדק חברתי ודאגה לאחר (לעבדים ואפילו לבהמות)
 3. לימוד תורה
 4. אמונה בה' כבורא העולם
 5. שבת כברית בינינו לבין ה'
 6. גיבוש התא המשפחתי

מיומנויות:

- הבנת טקסט מתוך מדרשי חז"ל השונים והשוואה ביניהם (משימה 1).

הצעות דידקטיות:

- על המורה לשקול לפי רמת כיתתו האם פרק זה במתכונתו מתאים להבנתם או רק חלק מן הטעמים.
- לערוך דיון בכיתה על תרומתה של השבת לאורח החיים שלנו.
- לערוך סיכום של כלל הטעמים שבו כל תלמיד יזדהה עם טעמים שמדברים אליו, ויסביר איך טעמים אלו באים לידי ביטוי בהתנהלות שבת בביתו.
- מומלץ לערוך דיון מנומק, מהו הנימוק איתו אני מזדהה?

מקורות והרחבה למורה:

- ילקוט שמעוני, כי תישא, שצ; מסכת ביצה, טז, עמוד א; ספר החינוך מצוה לב.

פרק יב: גדולת השבת וקדושתה (פרק נו)

מקורות והרחבה למורה:

- קיצור שו"ע מקור חיים, פרק נו.

פרק יג: כבוד שבת ועונג שבת (פרק נח)

מקורות והרחבה למורה:

- קיצור שו"ע מקור חיים, פרק נח.

פרק יד: דיני ערב שבת – הכנה לשבת (פרק נט)

מקורות והרחבה למורה:

- קיצור שו"ע מקור חיים, פרק נט.

פרק טו: קידוש על היין (פרק סג)

המטרות:

- התלמידים יבינו את טעם מצוות הקידוש בליל שבת וביומו.
- לחזק את האמונה בה' כבורא הכול, והאמונה בחידוש העולם.
- התלמידים יבינו מדוע מקדשים דווקא על היין.
- התלמידים יבינו מדוע נשים חייבות במצווה זו, על אף היותה מצוות עשה שהזמן גרמא.

מיומנויות:

- הבנת טקסט מתוך מדרשי חז"ל (משימות 1-2).
- הבנת טקסט מתוך התנ"ך והשוואה בין מקורות שונים בתנ"ך (משימה ג2).
- הבנת טקסט הלכתי (משימות 3-6, 12).
- ניתוח אירועים בעזרת חומר בספרות ההלכה (משימות 7-8, 10-11).
- הכרת המושגים: רבעית הלוג, זכור ושמור.

מקורות והרחבה למורה:

- שו"ע סי' רעא; מקור חיים, פרק קיד; קיצור שו"ע מקור חיים, פרק סג; ילקוט יוסף שבת א.

פרק טז: שלוש סעודות וסדר ליל שבת (פרק סד)

הצעות דידקטיות:

- מלתת משימה לתלמידים לבאר את תפילת ישמחו במלכותך. – יש בה מרכיבים שלמדו. עם מקדשי שביעי- קידוש, ישבעו ויתענגו- סעודות ועונג שבת, ועוד.
- לתת משימה לתלמידים לבאר זמירות משירי שבת על סמך ההלכות שלמדו, כגון: "יום זה מכובד – אכול משמנים, לא תחסר בו, ואכלת ושבעת..."

מקורות והרחבה למורה:

- מסכת שבת, דף קיה, עמוד א; קיצור שו"ע מקור חיים, פרק סד.

פרק יז: לא תעשה כל מלאכה

המטרות:

- התלמידים יכירו את חומרת איסור מלאכה בשבת.
- התלמידים יבינו את הקשר שבין המשכן לשבת, ובין מלאכות שעשו לבניין המשכן ל"ט מלאכות שבת.
- קדושת שבת עולה על מצוות בניין המשכן, יש להדגים שגם מצוות כיבוד הורים נידחת מפני שמירת שבת.
- התלמידים ידעו שרק מלאכות עם מחשבה תחילה אסורות בשבת, מכאן שמלאכה שנעשית ללא כוונה איננה אסורה, מלאכת "מחשבת".

מיומנויות:

- הבנת טקסט מתוך מדרשי חז"ל (משימות 1-4).
- הבנת טקסט מתוך התנ"ך והשוואה בין מקורות שונים בתנ"ך (משימה 5).
- הבנת טקסט הלכתי.
- לימוד והכרת המושגים: מלאכת מחשבת, ל"ט אבות מלאכה, הלכות שבת כהרים התלויים בשערה.

הצעות דידקטיות:

- מומלץ להמחזיז לתלמידים את הכינוס שערך משה בפרשת ויקהל לדבר עם בני ישראל על בניין המשכן והתרומות הנדרשות מהם, כולם ממתנים לפתיחה, אולם הוא בוחר לצוות על שמירת שבת.
- לערוך דיון עם התלמידים – מהי מטרתו של משה בפתיחה זו?
- לשאול את התלמידים אילו איסורים הם מכירים שאסור לעשות ביום שבת. לשאול אם הם יודעים מהו המקור בתורה, כך שלבסוף המקור הכמעט בלעדי הוא הפסוק: "לא תעשה כל מלאכה", ומכאן להסביר את משמעות המשפט של חז"ל שכל הלכות שבת כהר התלוי בשערה. הרבה איסורים יש בשבת והכול דורשים חז"ל מפסוק אחד.
- מתוך המחזה זו ולאחר שמיעת סברות התלמידים, יש לגשת ללימוד פרק זה.
- חשוב להדגיש לתלמידים שכל איסור שנלמד נברר את הקשרו לאב המלאכה (האם הוא תולדה של אב מסוים או גזירת חכמים מחשש שיעברו על אב מסוים).
- נברר אם כל מלאכה היא אב מלאכה? מהי המלאכה שהייתה במשכן? מהו מקורה ומהם האיסורים הנלווים לה? (כיוון שהם אינם צריכים ללמוד מהו אב ומהי מלאכה, אין להעמיק בכיתה ד' בעניין זה).

- **משימה:** כל תלמיד יפרט על מלאכה אחת, ויהיה עליו לכתוב בקצרה מה האיסור, דוגמאות, יכין מצגת ובה תמונה של המלאכה וכדומה לפי רמת הלימוד בכיתה.

מקורות והרחבה למורה:

- התורה הסמיכה נושאים אלו במקום נוסף:

שמות לה

פסוקים א-ג, שמירת שבת:

”וַיִּקְהַל מֹשֶׁה אֶת כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם ... שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָּכֶם קֹדֶשׁ שַׁבַּת שַׁבְּתוֹן לַה'...”.

פסוקים ד והלאה, עשיית המשכן:

”וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה ... קָחוּ מֵאֲתָכֶם תְּרוּמָה לַה' כֹּל נָדִיב לְבָבוֹ יְבִיאֶהָ... וַיַּעֲשׂוּ... אֶת הַמִּשְׁכָּן...”.

למדו רבותינו: ויקהל משה וכו', למה נסמכה פרשה זו? לפי שהוא אומר "ועשו לי מקדש" שומע אני בין בחול בין בשבת? תלמוד לומר "ויקהל משה... ששת ימים תעשה מלאכה..." – בחול ולא בשבת (על פי מכילתא שם).

פרק יח: קצת מלאכות האסורות בשבת (פרק עה)

הצעות דידקטיות:

תפוזרת ל"ט אבות מלאכה

מצאו את ל"ט אבות המלאכה האסורים בשבת מתוך התרמילון:

ק	ר	א	ד	ט	ק	ו	ן	ע	ר	ו	ז	ם	פ	ף	ך	ל	ח	י
נ	ש	ר	ש	ר	ו	ח	ה	פ	ו	א	ד	ג	כ	ע	י	ט	ח	ל
ך	ף	ר	ל	ס	צ	ז	ס	ב	ה	נ	מ	צ	ת	ץ	צ	ט	ל	ן
ה	ו	ו	ז	ק	ר	מ	ע	מ	י	נ	ה	ט	ע	ש	א	ר	א	ך
ר	כ	ב	ט	צ	ב	ס	ד	ג	ק	ס	ג	ק	כ	ע	י	ש	צ	ת
ח	י	ע	כ	ג	ד	ד	ו	ט	ג	ד	ש	ס	ק	ח	מ	מ	ד	ח
ת	ך	ן	ט	ז	ז	ו	ג	ה	ח	י	ע	כ	ג	ט	י	ש	פ	מ
פ	צ	ו	נ	י	ר	י	נ	ש	ז	ס	ד	ג	ה	כ	ד	ע	ב	מ
ק	ו	נ	ב	ל	מ	י	ש	ו	ש	ד	ג	כ	ע	י	ח	ל	ך	נ
ה	ב	צ	מ	ר	י	ת	מ	ע	ב	ג	ק	ד	ס	ב	כ	ג	ס	א
ק	ע	ו	ע	ע	ס	ב	נ	ר	י	ח	ל	ה	ב	ס	ז	ח	י	ע
כ	ג	ד	ש	ו	ך	ר	פ	ו	ת	ט	א	ר	ק	ך	ס	ל	ח	י
ע	כ	כ	ג	ד	ך	ץ	ר	ג	ן	ם	ן	צ	ה	נ	ו	ת	ב	ף
ק	ח	ו	מ	ף	ל	ח	י	ע	ה	ב	ג	ר	א	ט	ת	ב	ס	ד
ק	ב	ת	א	ט	ו	ם	ן	צ	מ	ה	ב	ס	כ	ט	ר	י	ח	ח
ה	ב	כ	מ	ר	י	ע	ב	מ	מ	ע	נ	ה	ב	א	ט	ו	ן	א
ם	ך	ל	ח	י	ע	ט	א	כ	ה	ח	ח	ן	ע	א	ג	ב	ס	צ
א	י	צ	ו	מ	ב	ט	ו	ן	ם	ץ	ש	י	ט	פ	ב	ה	כ	מ

זורע, חורש, קוצר, מעמר, דש, זורה, בורר, טוחן, מרקד, לש, אופה, גוזז, מלבן, מנפץ, צובע, טווה, מיסך, עושה שתי בתי נירין, אורג, פוצע, קושר, מתיר, תופר, קורע, צד, שוחט, מפשיט, מעבד, ממחק, משרטט, מחתך, בונה, סותר, כותב, מוחק, מבעיר, מכבה, מכה בפטיש, מוציא.

מקורות והרחבה למורה:

- קיצור שו"ע מקור חיים, פרק עה.

פרק יט: הלכות חנוכה (פרק קיג)

המטרות:

- להחדיר בלב התלמידים את גבורתם של בני מתתיהו הכהן הגדול ותרומתם לגאולת ישראל.
- התלמידים ידעו באיזו תקופה חל נס חנוכה.
- התלמידים יבינו את משמעות השם "חנוכה".
- התלמידים יכירו תפילות מיוחדות שתוקנו לכבוד החג, כגון "על הניסים".

מיומנויות:

- הבנת טקסט הלכתי.
- לימוד והכרת המושגים: על הניסים, חנוכה המזבח.

הצעות דידקטיות:

- לדבר עם התלמידים על הרצון להושיע את האחים שלנו מהצוררים הצוררים אותנו גם היום.
- לערוך דיון בדבר כוונתם של היוונים בגזרות אשר גזרו על ישראל, כגון: ברית מילה, שבת, ראש חודש וכו'. מהם המאפיינים של מצוות אלו?

מקורות והרחבה למורה:

- קיצור שו"ע מקור חיים, פרק קיג.

פרק כ: כוחה של תפילה

א. מצוות חובת התפילה

המטרות:

- התלמידים ידעו שמצוות התפילה זו מצווה מדאורייתא לפי שיטת הרמב"ם
- התלמיד יקשר בין המושג "עבודת ה'" לתפילה
- התלמיד יפנים שהתפילה היא הביטוי הרוחני לעבודת ה' הנדרשת מאיתנו
- התלמידים ילמדו שתפילה היא המזון לנפש כפי שהאוכל הוא מזון לגוף.

מיומנויות:

- הבנת טקסט הלכתי.
- חיפוש במאגרי מידע ובספרי פוסקים נוספים.
- השוואה בין פוסקים חולקים במצוות התפילה – הרמב"ם והרמב"ן

הרחבות ומקורות

- ספר המצוות לרמב"ם מצוות עשה ה והשגות הרמב"ן
- משנה תורה לרמב"ם הל' תפילה א-ה
- הרמב"ן חולק על הרמב"ם, וקובע שמצוות התפילה הינה מדרבנן. הרמב"ן אף מוכיח גישתו מהתלמוד, כמו כן דוחה הוא את הוכחותיו של הרמב"ם, ומסכים שחיוב התפילה יהיה מן התורה רק במקרה מסויים, בזמן צרות על ישראל, שנאמין שה' הוא המציל מן הצרות בתפילה וזעקה.

• מדוע חז"ל ניסחו נוסח קבוע לתפילה?

רבי יוסף אלבו בספר העיקרים מאמר רביעי פרק כג מביא הסבר נוסף לכך שחז"ל ניסחו תפילה בנוסח קבוע, כדי שאנשים לא ישתמשו במילים או מונחים שאסור להשתמש בהם בתפילה, כמו תארים מסויימים לה' יתברך.

העשרה

עמודי ההלכה – הרמב"ן

- **רבי משה בן נחמן (רמב"ן)** (1194–1270) מגדולי חכמי ספרד, פוסק, פרשן, הוגה, מקובל ורופא. רמב"ן נולד בז'ירוניה שבקטלוניה, חבל ארץ במזרח ספרד, ונפטר בארץ ישראל. הרמב"ן נמנה בין גדולי רבני ישראל בימי הביניים. היה מגדולי הראשונים בתקופתו, תורתו התפרסמה במידה רבה. העיד עליו הרשב"א תלמידו המובהק: "לא היה גדול ממנו בחכמה במנין וביראת החטא". הרמב"ן שלח ידו במספר רב של תחומים – היה פרשן מקרא, חכם תלמודי, רופא, הוגה דעות, מקובל ומשורר. הוא היה בן דודו של רבי יונה גירונדי וקיים אתו קשרי התכתבות. תלמידיו המפורסמים היו רבי שלמה בן אדרת (רשב"א) ורבי אהרן בן יוסף הלוי מברצלונה (הרא"ה). הרמב"ן היה הראשון מבין פרשני המקרא שהביא בביאורו לתורה את ארבעת הרבדים של פירוש התורה על דרך הפרד"ס. הרמב"ן עמד בראש ישיבה גדולה בברצלונה, כתב חידושים על מספר מסכתות מהתלמוד בבלי. בחידושו שילב לראשונה את מסורת הלימוד והפסיקה הספרדית עם שיטת העיון של בעלי התוספות.

בפירושו לתורה שתל הרמב"ן את סודותיו הקבליים והסווה אותם בתוך דבריו. במבוא לפירושו לתורה כותב הרמב"ן שמובנם של רמזיו הדקים בענייני קבלה אותם זרע בפירושו אינם נגישים לקורא המתבונן. רק בעל המסורת הקבלית יוכל לרדת לעומקם של רמזיו. סמכותו ההלכתית של רמב"ן תרמה רבות להתפשטות הקבלה. ספריו: ספר "מלחמות השם" - תשובות להשגות רבי זרחיה הלוי מחבר ספר "בעל המאור" על הלכות הרי"ף. "ספר הזכות" - תשובות להשגות הרבי אברהם בן דוד על הלכות הרי"ף. השגות הרמב"ן על ספר המצוות לרמב"ם. השגות הרמב"ן לספר הצבא לר' זרחיה הלוי (רז"ה). השגות הרמב"ן על הלכות לולב להראב"ד.

תורת האדם: ספר הדין בענייני קבורה, אבילות והנושאים הנלוים. שער הגמול: למעשה, השער האחרון מתורת האדם, אך לרוב הודפס כספר בפני עצמו. רמב"ן מנסח את אמונת תחיית המתים, ואת עקרונות השכר והעונש, על פי התלמוד ואמונת ישראל, באופן שונה מן הרמב"ם.

אהבתו של רמב"ן לארץ ישראל לא ידעה גבול, ובניגוד לרבי יהודה הלוי, הוא הצליח לחיות בארץ ישראל מספר שנים. בפירושו הוא מרבה לשבח את ארץ ישראל. ההזדמנות לעלייתו לארץ ישראל נוצרה בעקבות הוויכוח עם הנוצרים, לאחריו נאלץ לברוח מספרד. הוא הגיע לארץ ישראל בשנת 1267 בחודש אלול בגיל 73. הרמב"ן אירגן קהילה ובנה בית כנסת בעיר העתיקה. לאחר מכן חזר רמב"ן לעכו.

העשרה

עמודי ההלכה – הרמב"ם

- **רמב"ם** - רבי משה בן מימון, חי בשנים ד' תתצ"ה - ד' תתקס"ה (1135-1204). מגדולי הפוסקים בכל הדורות, מחשובי הפילוסופים בימי הביניים, רופא ומנהיג. עליו נאמר: "ממשה עד משה לא קם כמשה", והוא הוכתר בכינוי "הנשר הגדול". כתב את חיבורו הגדול משנה תורה (הי"ד החזקה = 14 חלקים) - סיכום ההלכה המסודר על-פי נושאים, ללא נימוקים ומקורות. בשנת 1148, כשהיה הרמב"ם בן עשר, נאלצה משפחתו לעזוב את קורדובה שבספרד בעקבות פלישתם של האל-מוֹחַידִין מצפון אפריקה אשר רדפו את היהודים. במשך השנים נדדה משפחתו לעיר פס שבמרוקו ולאחר מכן עלו לארץ ישראל ומשם עברו למצרים.

שנים רבות התפרנס הרמב"ם, ששימש המנהיג הדתי של קהילת קהיר, מהשקעת כספיו בידי אחיו, דוד, שהיה בעל ספינה וסחר באבנים יקרות. ואולם לאחר שנספה האח בטביעת ספינתו בשנת 1177 לערך (אירוע שבעקבותיו ירד על הרמב"ם אבל כבד, ועקב כך נפל למשכב במשך שנה שלמה), נאלץ הרמב"ם להתפרנס מיגיע כפיו והפך לאחד מטובי הרופאים בקהיר, עד שנהיה רופאו של המלך.

כמו כן שימש פוסק ומנהיג הקהילה היהודית. שמו יצא למרחוק, ונשלחו אליו שאלות

רבות בהלכה ובאמונה מכלל יהדות התפוצות. אחת הקהילות שעמדה עמו בקשר רציף הייתה יהדות תימן, שקיבלה על עצמה את הרמב"ם כפוסק וכמנהיג. בעקבות הפרעות הקשות שנערכו בתימן, כתב הרמב"ם את איגרתו המפורסמת איגרת תימן, ובה הדריך את יהודי תימן בעקרונות האמונה.

ב. כוחה של תפילה

המטרות:

- להחדיר בלב התלמידים כוחה של תפילה, אשר יכולה לבטל גזרות.
- התלמידים יבינו שרק תפילה מעומק הלב ובכוונה גדולה יכולה ליצור שינוי.
- התלמידים יבינו שהשינוי שנוצר בזכות התפילה אינו שינוי רצון ה' או החלטתו, אלא האדם המתפלל משתנה וממילא הגזרה ביחס אליו משתנה. מתוך שהוא השתנה, יש עליו מציאות אחרת ואם לא היה משתנה, המציאות שנקבעה לו מההשגחה העליונה הייתה נשאר.
- התלמידים יבינו שאין ייאוש כלל, ובכוח התפילה להוציאו מן הייאוש.
- התלמידים יכירו בערך התפילה מתוך דמעה, כדברי חז"ל ששערי דמעה אינם ננעלים לעולם.

מיומנויות:

- הבנת טקסט מתוך התנ"ך.
- הבנת טקסט ממדרשי חז"ל.
- הבנה שמדרשי חז"ל מבארים ומרחיבים את דברי התורה שבכתב.

הצעות דיסקטיות:

- על אף שפרק זה אינו בתכנית הלימודים, הוא יסודי וחשוב כהקדמה לתלמידים לפני שניגשים ללמוד מיד את הפרקים העוסקים בפרטי הדינים בהלכות תפילה (ברכת ברוך שאמר, ברכת ישתבח, תפילות מנחה וערבית וכו').
- לעשות סבב בין התלמידים אשר יכולים לספר סיפורים אישיים ומשפחתיים על כוחה של תפילה, מה שיכול לחזק ערך זה בנפש תלמידינו.
- יש להתייחס לתפילה אשר אינה נענית, ניתן לספר לתלמידים על התפילות שנערכו כשנחטף נחשון וקסמן ואת האמירה של אביו: "לאבא מותר להגיד, 'לא'".

מקורות והרחבה למורה:

- מסכת ברכות, דף י', עמוד א.

פרק כא: פסוקי דזמרה (פרק יג)

מקורות והרחבה למורה:

- קיצור שו"ע מקור חיים, פרק יג.

פרק כב: קריאת שמע וברכותיה (פרק יד)

המטרות:

- להחדיר בלב התלמידים ערך פרשת שמע ומשמעותה.
- התלמיד ידע:
 1. כמה פעמים ביום אומרים קריאת שמע?
 2. מתי אומרים קריאה זו?
 3. אילו פרשיות נכללות בקריאת שמע?
 4. מדוע אומרים פרשיות אלו?
- התלמידים יכירו את מעלתם של גדולי ישראל ואבות האומה כדוגמת יעקב אבינו ורבי עקיבא, שקבלת עול מלכות שמיים הייתה שאיפתם הגדולה והמעולה מבין כל שאיפותיהם.
- התלמידים ידעו מהו מנהג ותיקין וישאפו לקיימו במידת האפשר.
- התלמידים יבינו שחישוב השעות בחז"ל שונה מאורך השעות הנהוגות כיום.

מיומנויות:

- הבנת טקסט מתוך התנ"ך.
- הבנת טקסט ממדרשי חז"ל (משימות 2-3).
- הבנת טקסט הלכתי (משימות 1-10).
- ניתוח אירועים בעזרת חומר בספרות ההלכה (משימות 10-11).
- התמצאות בלוח השנה והבנת סדרי הזמנים ביחס לזמני התפילות השונות (משימה 13).
- הכרת המושגים: ותיקין, עלות השחר, צאת הכוכבים, הנץ החמה, שקיעת החמה, קבלת עול מלכות שמיים, שעה זמנית, פרשיות קריאת שמע.

הצעות דידקטיות:

- יש להתמקד בלימוד המבוא בתחילה, מתוכו מכירים התלמידים פרטי דינים רבים, טעם המצווה ושורשה.

- יש לשרטט בכיתה את תרשימי חישוב השעות הזמניות על פי הזמנים שבלוח השנה המעודכן, ולחשב יחד מה אורכה של שעה זמנית לפי שתי השיטות.
- יש להכין שלט הכולל את זמני קריאת שמע והתפילות השונות.
- הכנת השלט תהיה בשיתוף התלמידים.
- לתלות בלוח המודעות הכיתתי והבית ספרי שלט זה.
- כל תלמיד יכין לעצמו לוח זמנים כזה, ויתלה אותו בחדרו או על המקרר במטבח.
- לשוחח עם התלמידים על מסקנתם מהתנהגותו של יעקב אבינו, אשר בחר לומר קריאת שמע בדיוק בזמן המפגש עם בנו אהובו שלא ראה עשרות שנים, ומה תגובתם ביחס למסירות נפשו של רבי עקיבא?
- דיון כזה יכול לחזק באמונה את תלמידינו אם מנוהל כדבעי בכיתה.

מקורות והרחבה למורה:

- מקור חיים, פרק מז; קיצור שו"ע מקור חיים, פרק יד.

פרק כג: תפילת מנחה (פרק כה)

המטרות:

- להחדיר בלב התלמידים את ערכה המיוחד של תפילת מנחה.
- התלמידים ידעו מהו זמן חצות היום על פי תרשימי שעות זמניות.
- התלמידים ידעו להבחין בין מנחה קטנה למנחה גדולה ופשר השם קטנה וגדולה.
- התלמידים יבינו שחישוב השעות בחז"ל שונה מאורך השעות הנהוגות כיום.

מיומנויות:

- הבנת טקסט ממדרשי חז"ל (משימה 1).
- הבנת טקסט הלכתי (משימות 2-5).
- הכרת המושגים: חצות היום, דמדומי חמה, הנץ החמה, שקיעת החמה, מנחה גדולה ומנחה קטנה.

הצעות דיסקטיות:

- לעורר את הבעייתיות בזמנה של תפילת מנחה – באמצע היום, בשיא העשייה, עלינו לעצור ולהתפלל לה' ומתוך כך להודות שכל החיל שאנו עמלים ועושים בא אלינו מכוחו ומברכתו. דווקא מתוך כך מעלתה המיוחדת.
- לספר לתלמידים שיצחק אבינו הוא מתקן תפילת מנחה, ככתוב: "ויצא יצחק לשוח

בשדה" יצחק, האב העשיר ביותר, קיבל ירושה גדולה מאביו אברהם, וה' השפיע עליו ברכה גדולה. ראה רש"י על הפסוק (בראשית כו, יב): "וימצא בשנה ההיא מאה שערים ויברכהו ה'", שעל כל דונם קיבל יצחק אבינו פי מאה תבואה מכל חקלאי אחר. ובכל זאת אינו שיכור מהכוח. ההיפך – מבין שהכול בא לו מה' ולא ממנו, ויוצא בשיא העשייה באמצע היום לשדות מקום עסקיו ומתפלל לה' ומתקן שם תפילת מנחה.

מקורות והרחבה למורה:

- שולחן ערוך, סימן רלג; מסכת ברכות, דף ו, עמוד ב; טור אור חיים, סימן רלב; קיצור שו"ע מקור חיים, פרק כה.

פרק כד: תפילת ערבית וסדר הלילה (פרק כו)

המטרות:

- התלמידים ידעו ויכירו את זמני קריאת שמע של ערבית.
- התלמידים יכירו את הגישות השונות ביחס לתפילת ערבית, אם היא חובה או רשות, וידעו שהיום נקבעה כחובה.
- התלמידים ילמדו ויבינו משמעות הכלל "סומכים גאולה לתפילה".
- התלמידים ידעו חובת סמיכת גאולה לתפילה ומשמעות דין זה.
- התלמידים יכירו בערך המוסף והמיוחד של תפילת ערבית.

מיומנויות:

- הבנת טקסט הלכתי (משימות 3-4, 7).
- ניתוח אירועים בעזרת חומר בספרות ההלכה (משימות 1-2, 5-6).
- הכרת המושגים: סומכים גאולה לתפילה, תפילת ערבית רשות, תפילת ערבית חובה.

הצעות דידקטיות

- ללמד את התלמידים שמתקן תפילת ערבית הוא יעקב אבינו, ורק לו מתאים לתקן דווקא תפילה זו. היות וכל חייו היו מלאים ייסורים קשים (גִּנְבַת הברכות, הבריחה מאחיו עשיו, הרמאות של לבן בעבודתו אצלו, אליפז בנו של עשיו לוקח ממנו את כל רכושו כעונש על גִּנְבַת הברכות, כתחליף לציווי אביו להורגו, אינו רואה את בנו יוסף 22 שנה, מעשה דינה, ומעשה שמעון ולוי בשכם ועוד), על אף היותו המובחר

שבאבות, כדברי חז"ל, ומשום כך זכה שכל בניו ללא יוצא מן הכלל יבנו את עם ישראל, י"ב שבטים, בניגוד לאברהם וליצחק אשר היו להם בנים שלא זכו להמשיך אותם והיו בבחינת קליפה שנזרקה (ישמעאל, ועשיו). יעקב – כל בשורתו לנו להמשיך להתפלל גם כשקשה. אין צדיק כיעקב אבינו, וודאי שלא מגיע לו לחיות חיים קשים, הוא ממשיך להאמין ולהתפלל, לכן הוא מתקן את תפילת ערבית, תפילת הלילה והחושך – "ואמונתך בלילות", מכאן נובעת הכרחיותה של תפילה זו, דווקא כשעם ישראל בגלות ועוד אנו ממתנינים אלפי שנים לגאולה העתידית.

• לבאר לתלמידים כי יש חכמים העוסקים בתורת הסוד, המכונים מקובלים או חכמי האמת. פעמים רבות יש גישה אחרת או פסיקה שונה של המקובלים, בניגוד לפוסקים הנוקטים בשיטת הנגלה, והפשט.

מקורות והרחבה למורה:

- מסכת ברכות, דף כז, עמוד ב; קיצור שו"ע מקור חיים, פרק כו; מקור חיים השלם, פרק סה.

פרק כה: הלכות נטילת ידיים (פרק כז)

המטרות:

- התלמידים ידעו ויכירו את מקור וטעם מצוות נטילת ידיים.
- התלמידים יבחינו בין טעם הנטילה בתקופות השונות בהיסטוריה של עם ישראל:
 1. נטילת ידיים לאכילת קדשים – תקנת שלמה המלך.
 2. נטילת ידיים לכוהנים לאכילת תרומה – תקנת חכמי ישראל שלאחר שלמה המלך.
 3. נטילת ידיים לכלל ישראל לאכילת חולין – תקנת חכמי התלמוד.
- התלמידים יכירו בסכנה מאי נטילת ידיים, אפשר להיעזר במעשה שהיה.
- התלמידים ידעו דין נטילת ידיים בדבר שטיבולו במשקה.
- התלמידים יכירו מהם שבעת המשקים לעניין זה.
- התלמידים ידעו מהו הכלי הכשר לנטילה ומהו הכלי הפסול לכך.
- התלמידים ידעו איך להתנהג במצב שבו אין מים מזומנים לידו – בשעת הדחק.

מיומנויות:

- הבנת טקסט הלכתי (משימות 1-2, 4-8).
- ניתוח אירועים בעזרת חומר בספרות ההלכה (משימות 3, 9, 10).

- עיון בספרי פסיקה אחרים (משימה 10).
- הכרת המושגים: דבר שטיבולו במשקה, שבעת המשקים, כזית, כביצה, עובר לעשייתו.

הצעות דידקטיות:

- חשוב להדגים מצבים מאורח חייהם של התלמידים: טיול שנתי, מחנה קיץ וכדומה, ולדון עמם בדרכים להקפיד על מצווה יקרה זו של נטילת ידיים.

מקורות והרחבה למורה:

- מסכת חולין, דף קו, עמוד א; מקור חיים השלם, פרק סט; ילקוט יוסף, חלק ג', עמוד כה; קיצור שו"ע מקור חיים, פרק כז.

פרק כו: נטילת ידיים / הלכות השכמת הבוקר (פרק א)

הצעות דידקטיות:

- מומלץ לקנות לילדים נטלות, לצייר עליהם וכדומה, בכך לזכות משפחות שאין להם נטלה ולייקר מצווה זו בעיני התלמידים.

מקורות והרחבה למורה:

- קיצור שו"ע מקור חיים, פרק א.

פרק כז: השכמת בית הכנסת וקדושתו (פרק ח)

מקורות והרחבה למורה:

- קיצור שו"ע מקור חיים, פרק ח.

פרק כח: מבוא להלכות שביעית

הצעות דידקטיות:

- מומלץ לעשות פעילות כיתתית או בית ספרית בנושא, כמו מצוות התלויות בארץ. היום יש סדנאות מוכנות של מכונים העוסקים בנושא זה.
- לערוך סיורים במושבים המנהלים את משקם עלפי ההלכה בשנת השמיטה.

מקורות והרחבה למורה:

- רמב"ם, הלכות שמיטה ויובל, פרק א, הלכות א-ב. טעמים נוספים למצוות השמיטה:
 - א. במצווה זו אנו מתחזקים באמונה התמימה כי הפרנסה והחיים מאת ה'.
 - ב. השנה השביעית רומזת לאלף השביעי, שהוא העולם הבא, וקיום השמיטה מורה על אמונה בעולם הבא. לכן החמירה התורה בעונש מבטלי שביעית, בגלל ביטול השביעית ישראל מתחייבים גלות. כי המבטל שביעית כופר בעולם הבא.
 - ג. לחזק בנו את מידת הביטחון בה' ולא לסמוך על כוחי ועוצם ידי.

פרק כט: הלכות שביעית (פרק קמג)

הצעות דידקטיות:

- מומלץ ללמד את התלמידים את הפולמוס שהתנהל בין גדולי ישראל בדבר השימוש בהיתר המכירה.
- מצורף למורים סיכום על הרב קוק ועל החזון איש אשר יכול לשמש בסיס לעבודה סביב דמותם ומחלוקתם בעניין היתר המכירה.

עמודי ההלכה

הרב אברהם יצחק הכהן קוק

הרב אברהם יצחק הכהן קוק נולד ביום ט"ז באלול תרכ"ה (1865), בעיירה גריבה שבלטביה. בנערותו למד בישיבת וולוז'ין, ועד מהרה התפרסם כעילוי. נוסף ללימודים הרגילים עסק גם בספרות הפילוסופיה והקבלה.

הרב היה שוקד על לימוד התורה יומם ולילה כשהוא מעוטר בתפילין כל שעות היום. הרב שאף תמיד לעלות לארץ ישראל ולהשתתף במפעל התחייה וההתיישבות, לכן כשקהילת יפו פנתה אליו בהזמנה לכהן בה ברבנות, נענה בשמחה להזמנה. הוא הגיע ליפו ביום כ"ח באייר תרס"ד (1904) ואת נאומו בהופעתו הפומבית הראשונה נשא

בעברית. הרב קירב את אנשי הישוב החדש אל האמונה והתורה, הוא ביקר תכופות במושבות ועמד מקרוב על בעיותיהן הרוחניות והחומריות. עם התקרבות שנת השמיטה, בשנת תר"ע, חיווה את דעתו, כי הישוב עלול ליהרס אם יקיימו באותה שנה את מצוות השמיטה במלואה, לכן קבע לקבל – "בהוראת שעה ומצד ההכרח הגדול והעצום" – את הכרעת הרבנים שהתירו בנסיבות כאלה למכור את הקרקעות והנטיעות לגוי, כדי להפקיע את דיני שביעית (היתר מכירה).

הכרעתו עוררה התנגדות חריפה אצל חלק מרבני ארץ ישראל, הרב פרסם את הספר "שבת הארץ", שבו הסביר את שיטתו בהלכה ותפיסתו ההגותית על מצוות השמיטה וקיומה בדורנו.

באב תרפ"א נוסדה הרבנות הראשית לארץ ישראל, והרב נבחר לרב הראשי מטעם האשכנזים, והרב יעקב מאיר לרב ראשי וראשון לציון מטעם הספרדים. באותה שנה ייסד הרב את הישיבה המרכזית בירושלים, שנודעה לאחר מכן כישיבת "מרכז הרב". יחד עם פעילותו הציבורית הענפה, הצטיין הרב בכל תקופות חייו בפוריות רבה בעבודתו הספרותית בהלכה ובהגות. כמה מחיבוריו נתפרסמו בחייו, אבל חלקים מרובים מכתביו ראו אור רק לאחר פטירתו, ועדיין לא פורסמו כל כתביו.

חלק מספריו הם: אגרות הראיה (3 כרכים), אדר היקר, אורות הקודש (3 כרכים), אורות, אורות הראיה, אורות התורה, אורות התשובה, המחשבה הישראלית, חזון הגאולה, חזון הצמחונות והשלום, מדות הראיה, מוסר אביך, עולת ראיה (2 כרכים), עקבי הצאן, ערפלי טוהר, קובץ מאמרים, ראש מילין, עין איה, הלכה ברורה, משפט כהן, אורח משפט, עזרת כהן, מצות ראיה.

בשנתו האחרונה חלה הרב במחלה שממנה לא קם. בראש חודש אלול הביא אליו תלמידו הרב דוד הכהן את גיליונות "אורות הקודש" שנדפסו אז, הרב ציווה לא לכתוב עליו בשערי ספריו שום תארים ושבחים. "לא רבנו ולא הרב הראשי לארץ ישראל מלבד הרב". הרב נפטר ביום ג' באלול תרצ"ה (1935). (על פי הספר "משנתו של הרב קוק", צבי ירון)

העשרה

עבודה למתקדמים:

• עיינו בעמודי ההלכה על הרב קוק וענו על השאלות הבאות:

1. מה שמו של החיבור אשר בו מבאר הרב את שיטתו על מצוות שמיטה בארץ ישראל בדורנו?
2. מהו הטיעון העיקרי ל"היתר המכירה" לפי הרב קוק?
3. באיזה תאריך עברי הגיע הרב לארץ ישראל?
4. כתבו שמות של שניים מחיבוריו.

5. א. כתבו באיזה חודש נולד הרב.
ב. כתבו באיזה חודש נפטר הרב.

עמודי ההלכה

חזון איש

הרב אברהם ישעיהו קרליץ מגדולי התורה וגדולי הפוסקים בדורנו. נולד בקוסוב שבליטא בשנת ה'תרל"ט (1878). נפטר בארץ הקודש בבני ברק בט"ו במרחשוון ה' תשי"ד (1953).
כשנעשה בר מצווה נדר שילמד כל חייו תורה לשמה, בגיל 14 נסע לבריסק ללמוד תורה מר' חיים סולובייצ'יק. כל אחיו וגיסיו היו תלמידי חכמים וגדולי תורה. עד עלייתו ארצה היה ה"חזון איש" בחזקת נסתר. את כל ספריו הוציא לאור בעילום שם. החזון איש תמיד למד תורה ביגיעה עצומה וחי חיי פרישות וחסידות.
לאחר נישואיו התפרנס מחנות שניהלה אשתו. גיסו הרב יעקב ישראל קנייבסקי בעל "קהילות יעקב" העיד עליו שהש"ס היה מסודר במוחו. בשנת ה'תרע"א (1911) הדפיס את ספרו הראשון, במשך חייו חיבר 23 חיבורים בהלכה.
לכל ספריו קרא "חזון איש" מבלי להזכיר את שמו. רק מעטים ידעו שהמילה אי"ש היא ראשי תיבות של שמו אברהם ישעיהו.
הוא התמחה בכל מקצועות התורה, עסק באסטרונומיה (בענייני קידוש החודש), בבוטניקה (בענייני סדר זרעים), במתמטיקה (חישובים הלכתיים שונים כגון שיעורי תורה), ברפואה (יעוץ לכל הפונים אליו בשאלות).
סגנונו בהלכה הינו תמציתי ומנוסח בקיצור. אחרי מלחמת העולם הראשונה עבר לוויילנה גדולי וויילנה הכירו בגדלותו, ובמיוחד העריכו הרב חיים עוזר גרודז'נסקי, שהיה מנהיג היהדות בדורו. כמו כן הוא היה בקשר אמיץ עם "החפץ חיים" (ר' ישראל מאיר הכהן מראדין).
בשנת ה'תרצ"ג (1933) עלה ה"חזון איש" לארץ ישראל ונתיישב בבני ברק. רבי חיים עוזר כתב עליו לרבני ארץ ישראל את המילים "ארי עלה מבבל".
עם עלייתו ארצה חל מפנה בחייו ויצא מאלמוניותו והפך למנהיג היהדות החרדית. החזון איש עסק רבות במצוות התלויות בארץ, עודד מאוד את שמירת השמיטה כהלכתה והתנגד ל"היתר המכירה" שהיה נוהג בישוב החדש. (על פי אנציקלופדיה לבית ישראל)

העשרה

עבודה למתקדמים:

- עיינו בעמודי ההלכה על החזון איש וענו על השאלות הבאות:
 1. ממתי התחיל להתפרסם החזון איש?

2. מה העיד עליו גיסו הרב קנייבסקי?
3. ממה התפרנס החזון איש?
4. א. איך קרא החזון איש לספריו?
ב. הסבירו מדוע.
5. מתי הדפיס את ספרו הראשון?
6. הסבירו את הצירוף "ארי עלה מבבל", ועל מי הוא נאמר?
7. עיינו בעמודי ההלכה על הרב אברהם יצחק הכהן קוק וכתבו במה נחלקו שני גדולים אלו.

מקורות והרחבה למורה:

- קיצור שו"ע מקור חיים, פרק קמג.

פרק ל: הלכות ערלה ורבעי (פרק קלט)

הצעות דידקטיות:

- מומלץ לעשות שימוש בחומרים שיש באתר מכון התורה והארץ, סרטים, מצגות ועוד.
- לצייר ציור של מטע צעיר, שלידו שלט "ערלה", ובצד מטע בוגר שיראו את ההבדל בין העצים.

מקורות והרחבה למורה:

- קיצור שו"ע מקור חיים, פרק קלט.

פרק לא: הלכות תרומות ומעשרות (פרק קמא)

מקורות והרחבה למורה:

- קיצור שו"ע מקור חיים, פרק קמא.
- לגבי דין מעשר ראשון בזמן הזה, אפשר שאין חייבין לתת (חזון איש) ויש מחמירים להפריש.

פרק לב: הלכות פורים (פרק קיד)

המטרות:

- התלמידים יבינו את טעם קריאת מגילת אסתר.
- התלמידים ידעו שחיוב הנשים והגברים במצווה זו זהה.
- התלמידים יכירו את התוספות ואת השינויים בתפילה ביום פורים.

מיומנויות:

- הבנת טקסט הלכתי (משימות 1-6).
- התמצאות ועיון בסידור התפילה (משימה 7).
- עיון בספרי פסיקה אחרים (משימות 5-6).

מקורות והרחבה למורה:

- קיצור שו"ע מקור חיים, פרק קיד.

פרק לג: דיני ומנהגי חודש ניסן (פרק פג)

מקורות והרחבה למורה:

- קיצור שו"ע מקור חיים, פרק פג.

פרק לד: איסור חמץ, בדיקתו, ביטולו, ביעורו ומכירתו (פרק פד)

מקורות והרחבה למורה:

- קיצור שו"ע מקור חיים, פרק פד.

פרק לה: הלכות ערב פסח (פרק פז)

הצעות דיסקטיות:

- לברר בכיתה מי בכור או מי אבא שלו בכור, ומה הם עושים בער"פ.
- לדבר על הערך של לימוד מסכת מתחילתה ועד סיומה, השמחה שבדבר, סעודת מצוה שעושים בסיום, שפוטרת מצום.

מקורות והרחבה למורה:

- קיצור שו"ע מקור חיים, פרק פז.

פרק לו: ליל הסדר (פרק פח)

מקורות והרחבה למורה:

- קיצור שו"ע מקור חיים, פרק פח.

פרק לז: דיני תפילות החג (פרק פט)

מקורות והרחבה למורה:

- קיצור שו"ע מקור חיים, פרק פט.

פרק לח: מבוא למצוות ספירת העומר

המטרות:

- התלמידים יכירו וידעו את מקור המצווה בתורה.
- התלמידים יבינו את טעם המצווה.
- התלמידים יבינו את המחלוקת שבין חכמי ישראל לבין הקראים שהאמינו רק בתורה שבכתב.

מיומנויות:

- הבנת טקסט מתוך התנ"ך.
- הבנת טקסט ממדרשי חז"ל.
- הבנת טקסט הלכתי.
- עיון בספרי פסיקה אחרים.

מקורות והרחבה למורה:

- ספר החינוך, מצוה שו; ספר התודעה, עמוד רכב.

פרק לט: בין פסח לעצרת (פרק צ)

המטרות:

- התלמידים יבינו את טעם מצוות ספירת העומר.
- התלמידים ילמדו את פרטי מצוות ספירת העומר (ביחס למי שמסופק אם ספר או למי ששכח לספור).
- התלמידים ילמדו את טעם מנהגי האבלות בימים אלה.
- התלמידים יכירו את מנהגי האבלות השונים בימי הספירה.
- התלמידים ידעו מדוע האבלות מפסיקה ביום ל"ג בעומר.
- התלמידים יכירו את מנהגי העדות השונות ביחס לשאלה מתי מפסיקה האבלות.

מיומנויות:

- ניתוח אירועים בעזרת חומר בספרות ההלכה (משימות 5, 8, 10, 12, 13).
- עיון והתמצאות בסידור ובנוסח הברכה (משימה 11).
- הבנת טקסט הלכתי (משימות 1-4, 6-7, 9).
- עיון בספרי פסיקה אחרים (עבודה למתקדמים, 13-16).
- הבנת טקסט ממדרשי חז"ל (משימות 1-3 בחלק: מנהגי אבלות).
- הבנת טקסט הלכתי (משימות 5-7 בחלק: מנהגי אבלות).
- ניתוח אירוע ע"פ ספרות ההלכה (משימה 4 בחלק: מנהגי אבלות).

מקורות והרחבה למורה:

- מסכת יבמות, דף סב, עמוד ב; שולחן ערוך אורח חיים; הלכות פסח, סימן תפט;
- ספר התודעה, עמוד רמה; קיצור שו"ע מקור חיים, פרק צ.
- לגבי נער שהגיע למצוות באמצע ימי הספירה יש דעות חלוקות באם יכול להמשיך לספור בברכה.

מצאו את המושגים הקשורים ליום פורים ולימים שבין פסח לעצרת בתפוזרת שלפניכם, מתוך המושגים הנמצאים בתרמילון.

איזו צורה קיבלתם?

ה	ת	ש	מ	ת	ו	נ	מ	ח	ו	ל	ש	מ
ר	נ	ח	ב	ס	ב	ש	ד	ג	ק	ר	א	ק
י	נ	ח	ב	ס	ב	ש	ד	ג	ק	ר	א	ר
פ	ע	מ	ת	כ	ס	מ	ס	ו	י	ס	ר	א
ס	מ	ר	ע	ג	ק	ר	א	ר	ע	א	ע	מ
ה	נ	ו	מ	ה	ע	ב	ר	א	מ	פ	מ	ג
י	ה	ר	נ	ת	ו	ל	א	ש	נ	י	נ	י
מ	ב	כ	ה	ס	י	נ	ב	ה	ה	ק	ה	ל
י	ע	ר	ב	ת	ו	ס	ו	כ	ב	ו	ב	ה
ח	מ	פ	ג	ג	ק	ר	א	ר	ג	מ	ג	י
מ	נ	ס	ר	מ	ו	ע	ב	ג	ל	ן	ק	י
ץ	נ	ח	ב	ס	ב	ש	ד	ג	ק	ר	א	ן
ס	י	נ	ו	י	ב	א	ל	ת	ו	נ	ת	מ

תרומות ומעשרות, ל"ט אבות מלאכה, מקרא מגילה, מג"ע א"ש, משלוח מנות, ברכת שהחיינו, מתנות לאבינוים, יין, משתה, ציצית, ערלה, ימי הספירה, חמץ, נטע רבעי, סיום מסכת, מרור, כרפס, אפיקומן, ל"ג בעומר, ארבע כוסות, ארבע שאלות, ארבעה בניים, ארבעת המינים, לולב, אתרוג, ארבע פרשיות, שמיטה

פרק מ: מבוא למצוות ציצית

המטרות:

- התלמידים ילמדו ויכירו את מקור מצוות ציצית בתורה.

- התלמידים יבינו את טעם מצוות ציצית.
- התלמידים ילמדו את מעלת מצוות ציצית.
- התלמידים יכירו בטלית כבגד זיהוי לעם ישראל.

מיומנויות:

- הבנת טקסט מהתנ"ך.
- הבנת טקסט מספרי פוסקים אחרים.

מקורות והרחבה למורה:

- ספר החינוך, מצוה שפו; שולחן ערוך אורח חיים, הלכות ציצית, סימן כד.

פרק מא: הדרכה לקשירת ציצית

הצעות דידקטיות

- מומלץ לערוך ערב לימוד אבות ובנים עם הדרכה לקשירת ציצית, לימוד משותף, סיפור אישי ועוד.

מקורות והרחבות למורה:

- שולחן ערוך אורח חיים סימנים יא-יב.

פרק מב: הלכות ציצית (פרק ט)

הצעות דידקטיות

- מומלץ להביא טלית ותפילין לכיתה להסביר את סדר הברכות ואיך מתעטפים.

מקורות והרחבה למורה:

- קיצור שו"ע מקור חיים, פרק ט.

בין אדם לחברו פרק מג: הלכות צדקה (פרק קכח)

מקורות והרחבה למורה:

- מצוות צדקה: קיצור שו"ע מקור חיים, פרק קכח.

פרק מד: מחלה וביקור חולים (פרק קמד)

מקורות והרחבה למורה:

- קיצור שו"ע מקור חיים, פרק קמד.

פרק מה: הלכות הלוואה (פרק קנט)

מקורות והרחבה למורה:

- קיצור שו"ע מקור חיים, פרק קנט.

פרק מו: יחסי שכנות (פרק קסא)

הצעות דידקטיות:

- מומלץ לקשר את הפרק הנלמד לחומר הנלמד בתורה, ספר במדבר אותו לומדים בכיתה ד, פרשת קרח, "אוי לרשע ואוי לשכנו".

מקורות והרחבה למורה:

- קיצור שו"ע מקור חיים, פרק קסא.

פרק מז: השנה העברית

המטרות:

- התלמידים יכירו את ההבדל שבין לוח השנה הנוצרי והמוסלמי לבין לוח השנה היהודי.
- התלמידים יבינו מהו פרק הזמן המוגדר כחודש.
- התלמידים ידעו את ההבדל שבין שנת חמה לשנת לבנה.
- התלמידים יבינו מדוע אנו מעברים את השנה.
- התלמידים ילמדו לדעת האם השנה היא מעוברת או לא.

הצעות דידקטיות

- להביא לכיתה 3 כדורים, בלונים או אפילו פנס ובעזרת התלמידים להראות את סיבוב כדור הארץ סביב השמש וסיבוב הירח סביב כדור הארץ.
- ישנן מצגות רבות ושונות המחישות את סיבוב כדור הארץ והירח סביב השמש ואת גודלם היחסי.

פרק מח: חודשי השנה

המטרות:

- התלמידים יבינו את מחזוריות הירח והופעתו.
- התלמידים ידעו מהו המולד.
- התלמידים ידעו מדוע יש חודשים מלאים וחודשים חסרים.
- התלמידים יבינו מתי שנה היא כסדרה ומתי היא מלאה או חסרה.
- התלמידים ידעו מדוע אנו מעברים את השנה, ומדוע דווקא בחודש אדר.

מיומנויות:

- ניתוח אירועים בעזרת חומר בספרות ההלכה (משימות 5-6).
- הבנת טקסט הלכתי (משימות 4, 7, 8-12).
- התמצאות בלוח השנה וקביעת מועד בר המצווה (משימה 8).
- התלמידים יכירו ויבינו את המושגים הבאים: המולד, שנה כסדרה, שנה חסרה, שנה מלאה, ראש חודש, שבת מברכים, אדר שני (משימות 1-3, 13).

הצעות דידקטיות:

- מומלץ לערוך סיור במכון לקידוש החודש, הממחיש באופן ויזואלי את מופעי הירח ואת דרך קידוש החודש שהייתה נהוגה בעבר (מכון קידוש החודש שעל יד ישיבת כרם ביבנה עורך סיורים המותאמים לתלמידים).
- ישנם סרטים והצגות רבים המתארים את קידוש החודש על ידי רבן גמליאל וכל הדברים הנלווים לכך. הסרט יחבר את התלמידים למציאות של אותם ימים ויעזור לתלמידים להבין את דברי המשניות והפסיקה בעניין זה.
- לאפשר לתלמידים לספר כיצד נוהגים בקהילתם להכריז על ראש חודש, וכיצד הם חוגגים יום זה.
- להדגים מציאות שבה ילד שנולד לפני חברו יחוג בר מצווה אחריו (סעיף י ומשימה 8).

מקורות והרחבה למורה:

- ירושלמי, ראש השנה, א, א.

פרק מט: דיני ומנהגי ראש חודש (פרק פא)

המטרות:

- התלמידים ילמדו את דיני ראש חודש.
- התלמידים ידעו כיצד לנהוג אם טעה בתפילת ראש חודש.
- התלמידים יכירו את ההבדל בין יחיד לבין שליח ציבור במקרה של טעות במהלך התפילה בראש חודש.
- התלמידים יבינו תכלית ומטרת אמירת ההלל בראש חודש, וטעם אמירתו בעמידה דווקא.
- התלמידים יבינו מדוע חולצים את התפילין לפני תפילת מוסף של ראש חודש.

מיומנויות:

- ניתוח אירועים בעזרת חומר בספרות ההלכה (משימות 4-5, 10-12).
- הבנת טקסט הלכתי (משימות 1-3, 6-9).
- התלמידים ידעו להבחין בין מנהגי העדות השונות ומקור מנהגם (משימה 6).
- התלמידים יכירו ויבינו את המושגים הבאים: יעלה ויבוא, הלל, טורח ציבור.

הצעות דידקטיות:

- מומלץ להזמין ילדי חטיבה או תיכון שיתפללו ליד התלמידים הצעירים, כך ייחשפו להנחת תפילין ולחליצתן לפני תפילת מוסף, לאמירת ההלל בציבור ולדרך אמירתו, ולעוד הלכות רבות בענייני שינויי התפילה בראש חודש. ללמד את התלמידים קטעי שירה יפים מתוך ההלל ולבאר להם את משמעותם. דבר זה יכול להעצים ולחבר את התלמידים לתפילה בכלל ובראשי חודשים בפרט.

מקורות והרחבה למורה:

- מסכת חולין, דף ס, עמוד ב; מסכת ראש השנה, דף כה; קיצור שו"ע מקור חיים, פרק פא.

פרק נ: ברכת הלבנה (פרק פב)

המטרות:

- התלמידים ילמדו את מעלת ברכת הלבנה.
- התלמידים יבינו וילמדו פרטי דינים במצווה זו (מהו זמנה, מתי וכיצד מברכים אותה?).
- התלמידים יכירו את המחלוקת בין בני ספרד לבני אשכנז בדבר מועד אמירת ברכה זו.

מיומנויות:

- ניתוח אירועים בעזרת חומר בספרות ההלכה (משימות 3-4).
- הבנת טקסט הלכתי (משימות 1-2, 5-7).
- התלמידים ידעו להבחין בין מנהגי העדות השונות ומקור מנהגם (משימה 3).
- עיון בספרי פסיקה נוספים (משימות 8-9).
- התלמידים יכירו ויבינו את המושגים הבאים: מולד, ברכת לבנה.

הצעות דידקטיות:

- מומלץ לתת לתלמידים לספר כיצד נוהגים לערוך את ברכת הלבנה בקהילתם. האם השתתפו במעמד זה וכיצד הרגישו?

מקורות והרחבה למורה:

- מסכת סנהדרין, דף מב, עמוד א; קיצור שו"ע מקור חיים, פרק פב.

ת.ו.ש.ל.ב.ע

”וְכִי מִי אֲנִי?

וּמִי עַמִּי?

כִּי נֶעְצָר כַּח לְהִתְנַדֵּב כְּזֹאת,
כִּי מִמָּדָה הַכֹּל וּמִיָּדָה נִתְּנוּ לָהּ?”

(דברי הימים א כט, יד)

